

Najcenniejsze dziedzictwo

ODKRYJ NASZE POMNIKI HISTORII

Heritage highlights

DISCOVER POLAND'S "MONUMENTS OF HISTORY"

Najcenniejsze dziedzictwo

ODKRYJ NASZE POMNIKI HISTORII

Heritage highlights

DISCOVER POLAND'S "MONUMENTS OF HISTORY"

Katalog, który oddajemy w Państwa ręce, jest częścią wystawy „Najcenniejsze dziedzictwo. Odkryj nasze Pomniki Historii” prezentowanej na lotnisku im. Fryderyka Chopina w Warszawie. Tu przybysze z różnych stron świata mogą po raz pierwszy spotkać się z polskim dziedzictwem kulturowym.

Wystawa składa się z dwóch odsłon – do jesieni 2020 roku zaprezentujemy wszystkie z ponad stu zabytków o statusie Pomnika Historii.

W katalogu, oprócz informacji i ciekawostek o obiektach, znajdą Państwo kody QR. Zachęcamy do ich skanowania – przeniosą one Państwa do bogatych zasobów portalu zabytek.pl, poświęconego Pomnikom Historii.

This catalog is part of the “Heritage Highlights. Discover Poland’s Monuments of History” exhibition presented at the Warsaw Chopin Airport. Here, visitors from around the world can experience Poland’s rich heritage for the first time.

The exhibition is planned to span two seasons – by autumn 2020 we will present over a hundred unique monuments from all over the country.

In the catalog, in addition to descriptions, you will find QR codes, which will take you to the rich resources of the zabytek.pl website.

As part of celebrations marking the centennial of regaining our independence and rebuilding of Polish statehood, we are pleased to present to you the most valuable sites of our heritage from the “Monuments of History” list. The monuments presented at the exhibition form not only a collection of beautiful and diverse architectural works and landscape designs, but they also represent intriguing elements of history and culture, which are the foundation of our national identity.

Jan Kowalski, Director of the Office of the “Niepodległa” Program

Established by the President of the Republic of Poland at the request of the Minister of Culture and National Heritage, “Monuments of History” form a canon of immovable monuments which were witness to, or symbolize, the most important events for understanding our history. This invaluable deposit that we took over from our ancestors is an important commitment to all of us, be it historians, conservators or informed citizens. We are called to learn, cultivate and preserve this heritage for future generations.

Bartosz Skaldawski, Director of the National Heritage Board of Poland

“Monuments of History” are a testimony to many centuries of our country’s development, both in cultural and economic contexts. They are proof of our passion for beauty in its countless manifestations. I am glad that the Chopin Airport, which is Poland’s largest airport, once again hosts such a large exhibition which gives millions of passengers the opportunity to discover the country’s most valuable monuments and – hopefully – an inspiration for fascinating travels.

Mariusz Szpikowski, President of the “Polish Airports” State Enterprise

Modern patriotism in the area of corporate social responsibility has been one of the hallmarks of PKN ORLEN for years. When we make profits, we bear in mind our social obligations, such as supporting cultural activities and promoting Poland abroad. A strong country must be based on solid economic foundations, but it is history and culture which strengthen the community of citizens. We are pleased that PKN ORLEN, a company under the sign of the white eagle, effectively combines these two areas.

Daniel Obajtek, President of the Board of PKN ORLEN SA

W okresie świętowania stulecia odzyskania niepodległości i odbudowy polskiej państwowości mamy przyjemność przedstawić Państwu najcenniejsze obiekty naszego dziedzictwa wpisane na listę Pomników Historii. Prezentowane na wystawie zabytki są nie tylko zbiorem pięknych i różnorodnych obiektów architektury czy krajobrazu, ale niosą za sobą barwną opowieść o bogatej historii i kulturze, będących fundamentem naszej narodowej tożsamości.

Jan Kowalski, Dyrektor Biura Programu „Niepodległa”

Ustanawiane przez Prezydenta RP na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Pomniki Historii stanowią kanon zabytków nieruchomych będących świadectwem i symbolem najważniejszych dla zrozumienia naszej historii wydarzeń i idei. Ten bezcenny depozyt, który przejęliśmy od naszych przodków, oznacza dla nas – obecnie żyjących historyków, konserwatorów i wszystkich świadomych obywateli – ważne zobowiązanie. Jesteśmy powołani by ten dorobek poznawać, pielęgnować i zachować dla kolejnych pokoleń.

Bartosz Skaldawski, Dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa

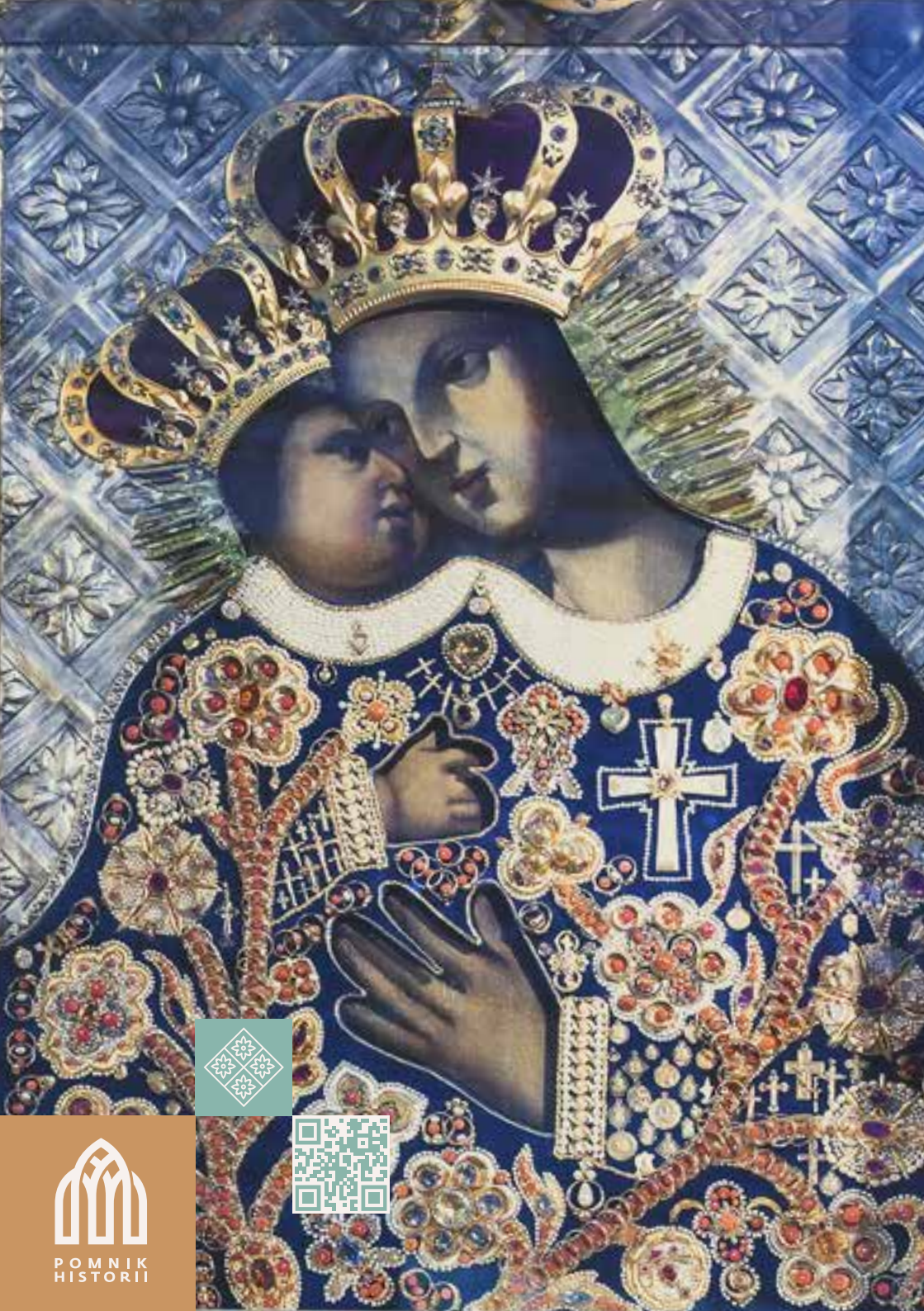
Pomniki Historii są świadectwem wielu wieków rozwoju naszego kraju, zarówno na płaszczyźnie kulturalnej, jak i gospodarczej. Są dowodem naszego zamiłowania do piękna w jego niezliczonych przejawach. Cieszę się, że Lotnisko Chopina, największy port lotniczy w Polsce, już po raz kolejny gości wystawę przygotowaną z takim rozmachem, dając milionom pasażerów okazję do odkrycia najcenniejszych polskich zabytków i – mam nadzieję – inspirację do fascynujących podróży.

Mariusz Szpikowski, Prezes Przedsiębiorstwa Państwowego „Porty Lotnicze”

Nowoczesny patriotyzm od lat jest jednym ze znaków rozpoznawczych PKN ORLEN w obszarze społecznej odpowiedzialności. Wypracowując zyski pamiętamy o naszych obowiązkach społecznych. Jednym z nich jest wsparcie działalności kulturalnej oraz promocja Polski za granicą. Liczące się państwo musi być oparte na solidnych podstawach gospodarczych, ale trwałą wspólnotę obywateli wzmacnia historia i kultura. Mamy satysfakcję, że PKN ORLEN, spółka pod znakiem białego orła, skutecznie łączy te dwa obszary.

Daniel Obajtek, Prezes Zarządu PKN ORLEN SA

fot. Piotr Ostrowski

Kalwaria Zebrzydowska

Krajobrazowy zespół manierystycznego parku pielgrzymkowego
Mannerist landscape and pilgrimage park complex

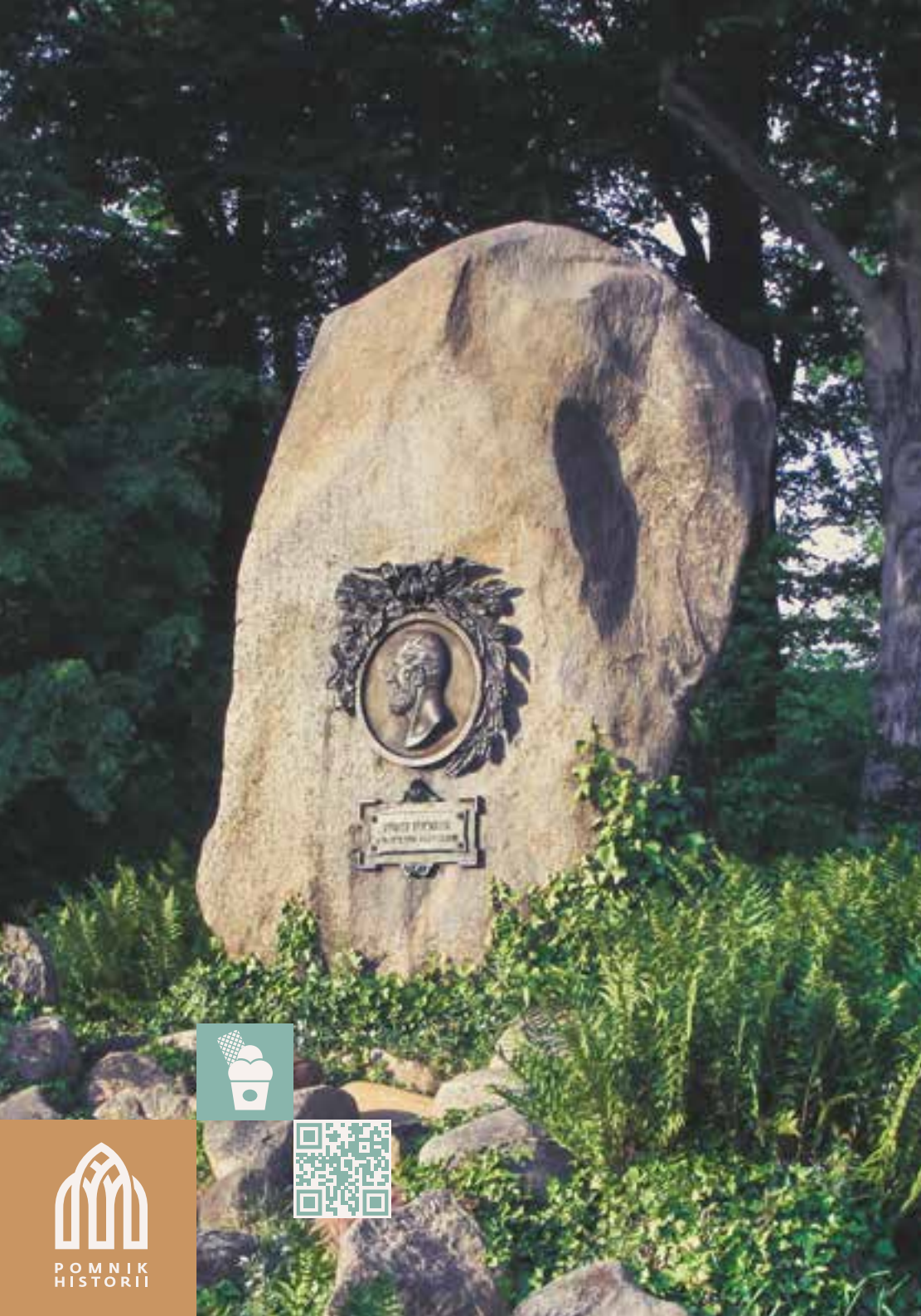
Nazwa „kalwaria” oznacza po łacinie czaszkę, ale mianem tym określa się też grupę kościołów lub kaplic wzorowanych na świątyniach z Ziemi Świętej. Kalwaria Zebrzydowska to zespół manierystycznego parku krajobrazowego, założonego w XVII wieku – pierwsze zabudowania kościelne zaczęto wznosić według projektu jezuitskiego architekta J. M. Bernardoniego od 1604 roku. Na kompleks budynków składały się klasztor, kościół oo. bernardynów oraz dwanaście kaplic. Po śmierci założyciela i fundatora, wojewody krakowskiego Mikołaja Zebrzydowskiego, zainicjowane przez niego dzieło kontynuowali jego potomkowie.

“Kalwaria” means “skull” in Latin, but the term is also used to describe churches or chapels modelled after shrines in the Holy Land. Kalwaria Zebrzydowska is a mannerist landscape park complex established in the 18th century. The construction of first church buildings started in 1604. They were designed by a Jesuit architect by the name of J.M. Bernardoni. The complex consists of a monastery, the church of Bernardines and twelve chapels. After the death of Mikołaj Zebrzydowski, who was the calvary’s founder and voivode of Kraków, his descendants continued his work.

fot. Piotr Ostrowski

fot. Piotr Ostrowski

Park Mużakowski w Łęknicy

Park w stylu krajobrazowym
Muskau Park in Łęknica – a landscape park

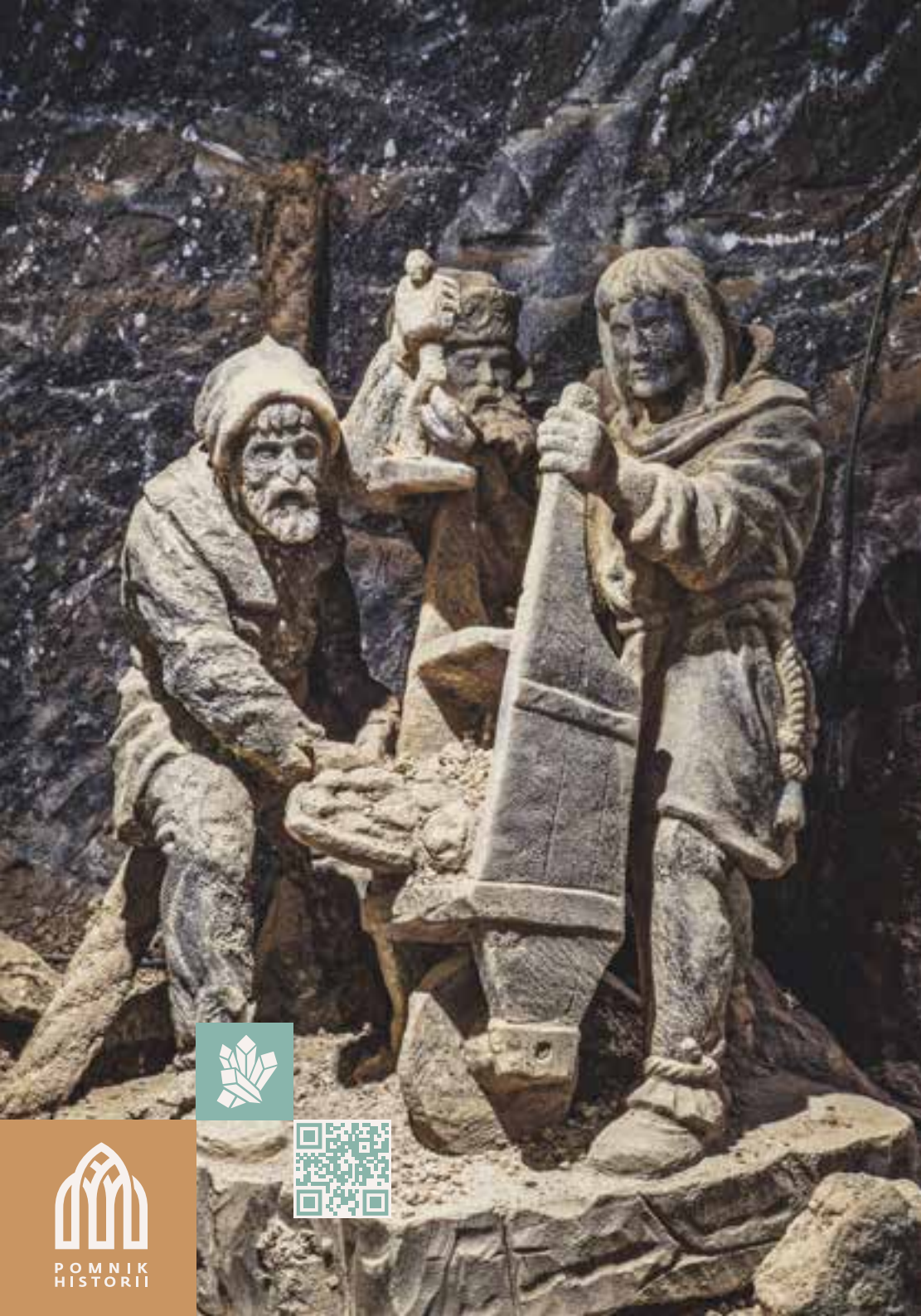
W Parku Mużakowskim w Łęknicy można się zgubić – zajmuje on powierzchnię ponad 700 hektarów. Został założony przez księcia Hermanna von Pückler-Muskau w 1815 roku. Ekscentryczny arystokrata wraz z żoną inwestowali w rozwój parku do 1845 roku, jednak przecenili swoje możliwości finansowe i park przeszedł w ręce księcia Fryderyka Niderlandzkiego. Park w stylu angielskim jest największym tego typu założeniem na terenie Polski i umiejętnie łączy w sobie elementy natury i architektury. Znajduje się częściowo na niemieckim brzegu Nysy Łużyckiej. Po 1989 roku rozpoczęto rewaloryzację parku. Od 2004 r. park znajduje się na Liście światowego dziedzictwa UNESCO.

You might get lost in the Muskau Park – it covers over 800 acres. The park was founded by Prince Hermann von Pückler-Muskau in 1815. The eccentric aristocrat and his wife kept spending on the development of the park until 1845, when they sold it due to financial problems. Muskau Park was then acquired by Prince Frederick of the Netherlands. The park is Poland's biggest English garden. It is also known for tastefully combining nature and architecture. Muskau Park is partially located on the German side of the Lusatian Neisse. It was redeveloped after 1989. In 2004, the park was added to the UNESCO World Heritage List.

fot. Paweł Kobek

fot. Adam Brzoza

Bochnia

Kopalnia soli
Salt mine

Kopalnia soli w Bochni jest najstarszym ośrodkiem wydobywczym soli w Polsce – zaczęto z niej korzystać ok. 1248 roku, o czym świadczą m.in. szyby Sutoris i Gazaris. Do najcenniejszych elementów zaliczają się komora Rabsztyn, kaplica św. Kingi (największa i najlepiej zachowana), komora kieratowa oraz stajnia Mysiur. Sól w Bochni wydobywano do początków XX wieku – wyrobiska osiągały do 428 m głębokości. Dziś w komorze Wążyn, 250 metrów pod ziemią, można wykupić sobie nocleg. Na liście światowego dziedzictwa UNESCO obiekt wpisany jest pod nazwą Królewskie Kopalnie Soli.

fot. Adam Brzoza

Bochnia is Poland's oldest salt mine, with Sutoris and Gazaris shafts dating back to 1248. The most precious elements of the mine include the Rabsztyn chute, tread-mill chamber and the Mysiur stable. Extraction of salt in Bochnia lasted until the beginning of century, with shafts up to 428 meters deep. Today, you can book a night in the mine's Wążyn chamber, 250 meters under the surface. On the UNESCO World Heritage List, Bochnia is listed under the name of Royal Salt Mines.

fot. archiwum NID

Kanał Augustowski

Augustów Canal

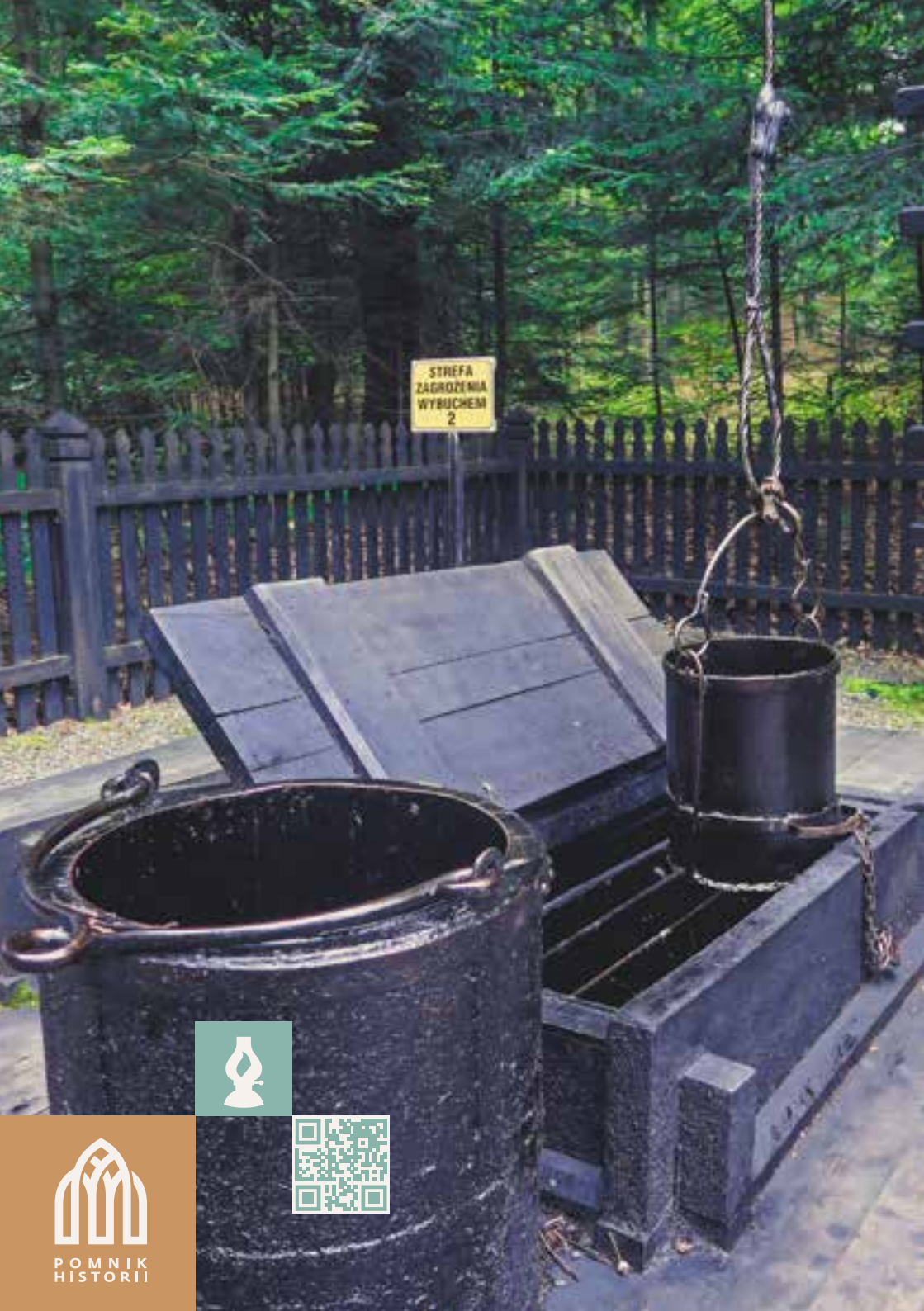
Dorzecza Wisły i Niemna, przez Pojezierze Suwalskie, łączy najdłuższy z polskich zabytków, Kanał Augustowski. Kanał, zbudowany w latach 1824-1839 według projektu i pod nadzorem gen. Ignacego Prądzyńskiego, dziś służy do spławu drewna, jest także celem turystycznych wypraw kajakiem i łodzią. Żeglowny dla jednostek do 100 ton wyporności, liczy 102 km oraz (ze względu na dużą różnicę poziomów Czarnej Hańczy i Biebrzy) 18 śluz. Dziewięć z nich przetrwało w niezmienionym kształcie. Najbardziej znana jest śluza Paniewo, wzniesiona w latach 1826-1828, wyrównująca 6-metrową różnicę poziomów wód pomiędzy jeziorami.

The longest Polish historical monument, the Augustów Canal connects the watersheds of the Vistula and the Neman. The Canal, built in 1824-1839, was designed by gen. Ignacy Prądzyński, who also supervised its construction. Today it is used to float timber and for canoe and boat trips. Navigable for ships up to 100 tonnes, it is 102 km long and has (due to big difference between the levels of Czarna Hańcza and Biebrza rivers) 18 locks. Nine of them survived in the original state. Paniewo Lock, the best known of them, which was constructed in 1826-1828, levels the 6-meter difference between the waters of two lakes.

fot. Iwona Górska

STREFA
ZAGROŻENIA
WYBUCHEM
2

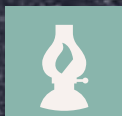
fot. Mariusz Czuba

Bóbrka

Najstarsza kopalnia ropy naftowej
The oldest oil mine

Kopalnia w Bóbrce jest kolebką światowego górnictwa naftowego. Jeden z jej założycieli, Ignacy Łukasiewicz, w 1854 roku podjął pionierską eksploatację złóż ropy naftowej, a dwa lata później otworzył pierwszą rafinerię ropy. Rozwój kopalni trwał i choć w 1859 roku na rynku pojawiła się konkurencja promująca wynalezioną w Stanach Zjednoczonych metodę wiercenia szybów, to zagłębie galicyjskie jeszcze długo nie ustąpiło pola zagranicznym naftarzom. Kopalnia w Bóbrce jest jedynym miejscem na świecie z dziewiętnastowiecznym szybem w nieprzerwanym użytku. Szczegóły bogatej historii można poznać w Muzeum Przemysłu Naftowego i Gazowniczego w Bóbrce.

The mine in Bóbrka is the cradle of world's oil mining. One of its founders, Ignacy Łukasiewicz, started a pioneering exploitation of oil resources, and two years later founded the world's first oil refinery. The development of the mine continued despite the arrival of competition in 1859, which promoted the drilling method invented in the United States. The oilfield in Galicia stood up to foreign oilers for many years to come. The mine in Bóbrka has the only 19th century oil well in continuous operation. More of its rich history can be learned from the Museum of Oil and Gas Industry in Bóbrka.

fot. Ewa Kalbarczyk-Klak

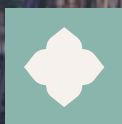
Ozimek

Żelazny łańcuchowy most wiszący na rzece Mała Panew
A hanging iron chain bridge over the Mała Panew river

Huta Małapanew została założona w połowie XVIII wieku, a na przełomie XVIII i XIX wieku produkowała mosty żelazne, które trafiały m.in. do Wrocławia, Berlina, Poczdamu i Petersburga. W latach 1825-1827 huta wyprodukowała most żelazny na własny użytek. Był to most wiszący, o konstrukcji łańcuchowej przewieszzonej przez żeliwne pylony. To jedna z pierwszych tego typu konstrukcji na świecie, później wielokrotnie uznawana za wzorzec przy budowie kolejnych przepraw. Do dzisiaj pozostaje najstarszym tego typu mostem w Europie i drugim w skali świata. Do 1938 roku most był przeznaczony dla ruchu kołowego, a do 2010 roku służył pieszym na terenie huty.

The Małapanew ironworks was founded in the middle of the 18th century, and at the turn of the 19th century it produced iron bridges which were later constructed in Wrocław, Berlin, Potsdam and Saint Petersburg, among others. In 1825-1827, the ironworks produced an iron bridge for its own use. It was a hanging bridge of chain construction supported on cast iron pylons. It is one of the first constructions of that type, later often used as a model for subsequent passages. To this day, it remains the oldest bridge of that type in Europe and the second oldest in the world. It was used for car traffic until 1938; it also served as a pedestrian bridge until 2010.

fot. Ewa Kalbarczyk-Klak

fot. Krzysztof Jankowski

Duszniki Zdrój

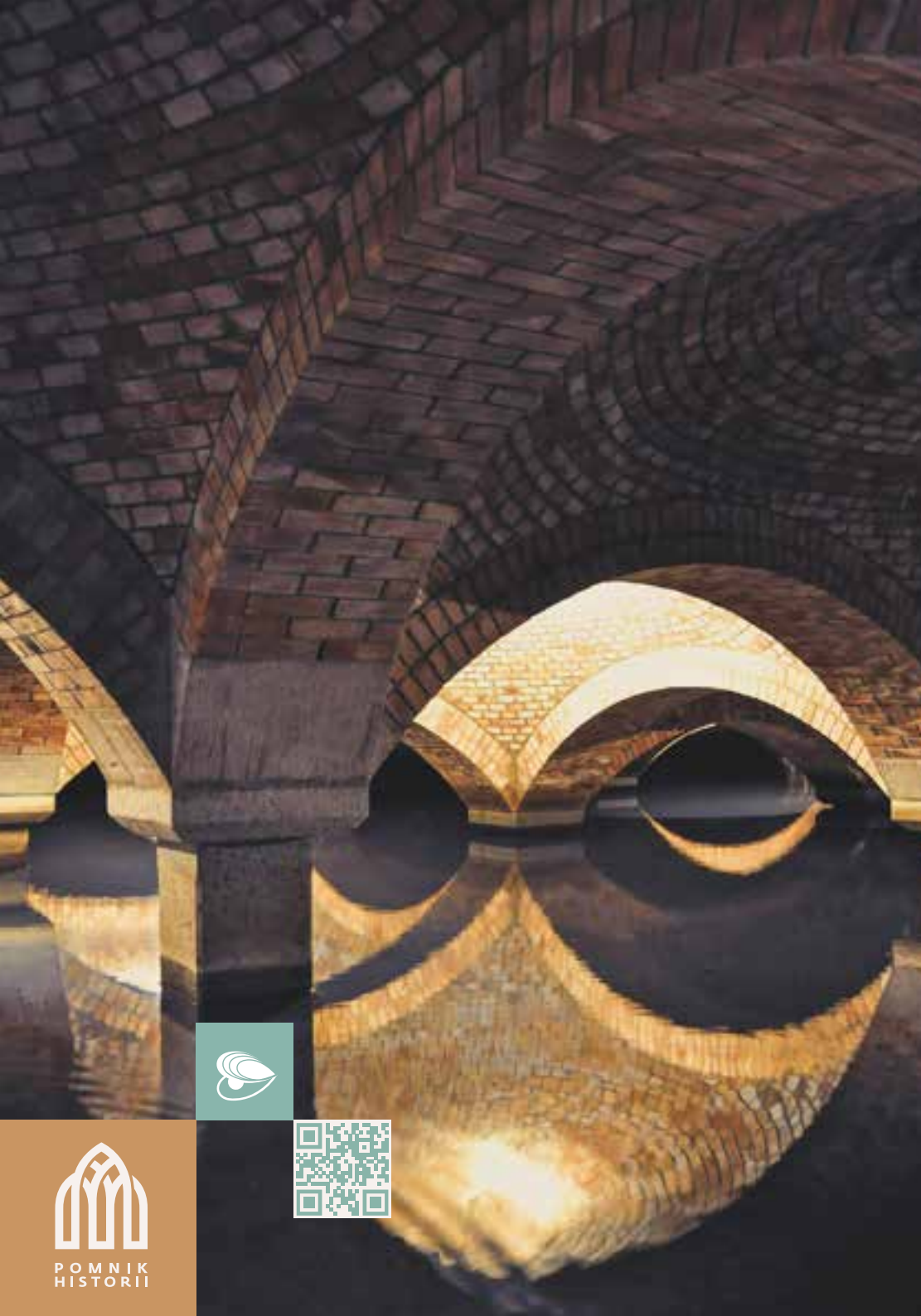
Młyn papierniczy
Paper mill

Młyn papierniczy w Dusznikach-Zdroju w obecnym kształcie powstał w 1605 roku, choć papier produkowano tam już w XVI wieku. Budynek jest częściowo murowany, z wysokim gontowym dachem i charakterystycznym drewnianym wolutowym szczytem. Na poddaszu ulokowano suszarnię. Na Dolnym Śląsku istniało około 100 młynów papierniczych, jednak do dzisiaj dotrwał jedynie ten dusznicki, będący obecnie siedzibą Muzeum Papiernictwa. Wciąż produkuje się tu niewielkie ilości papieru przy pomocy dawnych metod. Raz w roku jest również organizowane Święto Papieru.

The paper mill in Duszniki-Zdrój, in its present form, was founded in 1605, although paper had been made there as early as in the 15th century. The building is partially made of brick, with high wood-shingled roof and characteristic wooden volute gable. The attic was used as a paper drying room. About 100 paper mills used to exist in Lower Silesia, but Duszniki-Zdrój is the only one which survived until today. The mill has also become the home of the Museum of Papermaking and holds the Festival of Paper every year. Some quantity of paper is still made there using traditional methods.

fot. archiwum NID

Warszawa – Zespół Stacji Filtrów

Zespół Stacji Filtrów Williama Lindleya
William Lindley's Filters

Stacja Filtrów znajduje się w centrum Warszawy, w odległości krótkiego spaceru z Dworca Centralnego. Filtry zaprojektował i zbudował w latach 1876-1886 William Lindley. Działał na zlecenie prezydenta Sokratesa Starynkiewicza, a czysta woda miała chronić miasto przed epidemiami. Warszawa znalazła się w gronie zaledwie sześciu skanalizowanych miast Europy obok Hamburga, Berlina, Frankfurtu nad Menem, Gdańska i Wrocławia. Dbałość o szczegóły i najwyższa jakość użytych materiałów sprawiły, że Filtry prezentują się tak, jak w chwili uruchomienia. Nie było potrzeby wymiany żadnej części konstrukcji, która działa do dziś.

Filters are located in the center of Warsaw, within walking distance from the Central Railway Station. They were designed and constructed by William Lindley in 1876-1886. The project was commissioned by Sokrates Starynkiewicz, the president of Warsaw. Clean water was to protect the city from epidemics. Warsaw became one of the only six European cities with a sewer system, beside Hamburg, Berlin, Frankfurt am Main, Gdańsk and Wrocław. Attention to detail and high quality of used materials, the Filters today look as they did when they were first opened. There has never been a need to replace any part of the construction, which still operates today.

fot. archiwum NID

fot. Zbiory Twierdzy
Srebrna Góra

Twierdza Srebrnogórska

Nowożytna warownia górska z XVIII wieku
Mountain stronghold from the 18th century

Inicjatorem budowy górskiej twierdzy, która miała blokować strategiczną Przełęcz Srebrną, był król Prus Fryderyk II. Wzniesiono ją w latach 1765-1777 ogromnym kosztem 1 668 000 talarów, według projektu ppłk. Ludwika Regelera. W twierdzy można było pomieścić 3756 żołnierzy oraz zapasy amunicji i żywności. Uzbrojenie składało się z 264 dział i moździerzy. Twierdza była oblegana tylko raz – przez wojska napoleońskie podczas wojny francusko-pruskiej w 1807 roku. Nie udało jej jednak zdobyć. Wkrótce potem forteca zaczęła tracić swe znaczenie militarne i w roku 1867 wojsko ją opuściło. Dziś jest atrakcją turystyczną i miejscem wizyt miłośników fortyfikacji z całego świata.

The construction of a mountain stronghold, which was to block the strategic Srebrna (Silver) Pass, was initiated by Frederick II, the King of Prussia. Designed by lieutenant colonel Ludwig Regeler, it was constructed in 1765-1777 at the enormous cost of 1 668 000 thalers. The fortress could accommodate 3756 soldiers and stocks of ammunition and food. It was armed with 264 cannons and mortars. It was besieged only once by Napoleon's forces during the French-Prussian war of 1807, but it survived the siege and was never captured. Soon after the siege it began to lose its military significance and was finally abandoned in 1867. Now it is a major tourist attraction visited by admirers of historic fortifications from all over the world.

fot. Krzysztof Czartoryski

fot. archiwum NID

Warszawa – Powązki

Zespół zabytkowych cmentarzy wyznaniowych na Powązkach
A group of historic religious cemeteries in Powązki

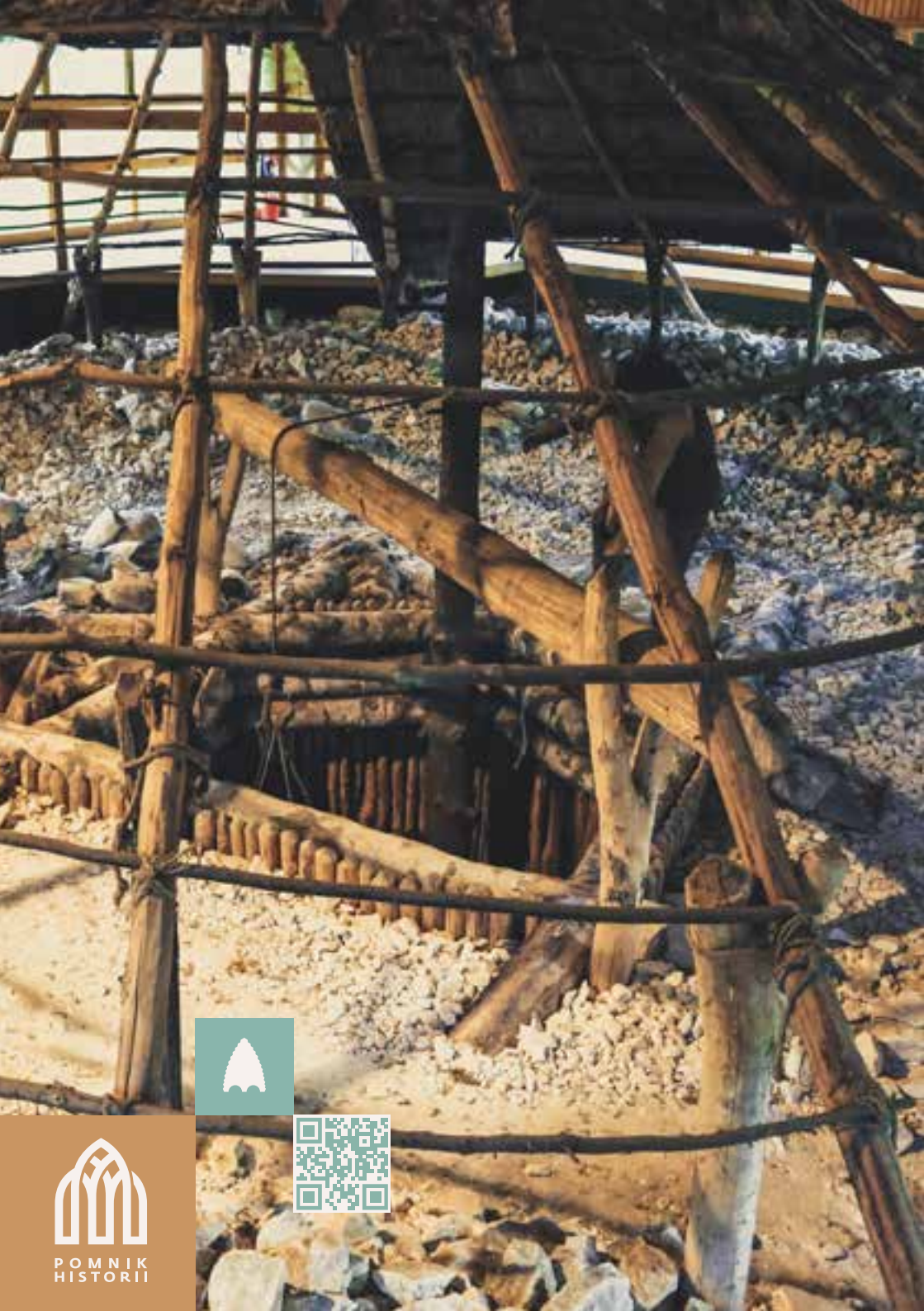
Warszawski cmentarz na Powązkach, z kościołem św. Karola Boromeusza i katakumbami, założono w roku 1790, według projektu królewskiego architekta Dominika Merliniego. Z czasem, w sąsiedztwie ulokowano kolejne cmentarze: ewangelicko-augsburski (luterński – 1792), ewangelicko-reformowany (kalwiński – 1792), żydowski (1806) i dwa muzułmańskie (kaukaski – 1838 oraz tatarski – 1867). Wspólne miejsce spoczynku ludzi różnej wiary, żyjących i pracujących w jednym mieście, wyróżnia powązkowską nekropolię na tle Europy. Zwarty kompleks cmentarny, zajmujący ok. 88 ha, to także imponujący przegląd rzeźby sepulkralnej oraz historycznej zieleni.

The Warsaw Powązki Cemetery, along with the church of Saint Charles Borromeo and the catacombs, was founded in 1790 based on the project of the royal architect Dominic Merlini. Later more cemeteries were located in the neighborhood: Evangelical-Augsburg (Lutheran – 1792), Evangelical-reformed (Calvinist – 1792), Jewish (1806) and two Muslim burial sites (Caucasian – 1838 and Tartar – 1867). A common resting place for people of various faiths, working and living in the same city is what makes the Powązki necropolis exceptional in Europe. The complex of cemeteries spanning approx. 88 hectares also reveals an impressive collection of sepulchral sculptures and historic greenery.

fot. Paweł Kobek

fot. Paweł Kobek

Krzemionki

Kopalnie krzemienia z epoki neolitu
Neolithic flint mines

W rezerwacie archeologicznym Krzemionki znajdują się najlepiej zachowane na świecie wyrobiska górnicze z okresu 3000-1600 p.n.e. Pozyskiwano tam krzemień pasiasty służący do produkcji narzędzi, głównie siekier. Dotychczas zinwentaryzowano ponad 700 szybów górniczych z wielokilometrową siecią chodników. Na ścianach szybów odkryto rysunki wykonane węglem drzewnym, przedstawiające m.in. głowę byka, łódkę, parę stóp ludzkich, schematycznie ujętą postać człowieka oraz wiele znaków trudnych dziś do zinterpretowania. Znalezione też narzędzia używane prawdopodobnie przy pracy w kopalni.

In the Krzemionki archeological reserve one can see mineshafts from between 3000 and 1600 B.C.E., which rank among the best-preserved structures of its type in the world. Striped flint mined here was used to produce tools, mainly axes. Over 700 shafts have been located so far, along with a network of tunnels stretching for many kilometers, with charcoal drawings discovered on the walls. There were sketches of, among others, a bull's head, a boat, a pair of human feet, a schematic human silhouette and many symbols which are difficult to interpret today. Tools that were probably used in the mine were also found.

fot. Paweł Kobek

fot. Miron Bogacki

Wyspa – Ostrów Lednicki

Ostrów Lednicki
Ostrów Lednicki – Island

Na wyspie jeziora Lednica w X wieku wzniesiono piastowski gród, łącząc go z lądem drewnianymi mostami. Zachowały się tu relikty przedromańskich, murowanych budowli – kaplicy połączonej z podłużnym budynkiem pałacowym. Prostokątna budowla pałacowa miała wymiary 39 × 14 m, a od wschodu przylegała do niej kaplica zbudowana na planie krzyża greckiego, o średnicy prawie 8 m, z czterema półkolistymi apsydami. Kaplica jest uznawana za pierwszą katedrę na terenie Polski. Całość zabudowań chronił wał, którego wysokość sięgała 6 m. Kres świetności grodu położył najazd wojsk czeskiego księcia Brzetysława, które w 1038 roku spustoszyły Wielkopolskę.

In the 10th century a Piast gord (fortified settlement), connected to the shores by wooden bridges, was built on an island in Lednica lake. Relics of pre-Roman brick buildings were found there – a chapel connected to an oblong palace edifice. A rectangular palace building measured 39 x 14 m, with an adjacent chapel built on the plan of a Greek cross with almost 8 m in diameter and with four semi-circular apses. The chapel is regarded as the first cathedral in the territory of Poland. The whole complex was guarded by a rampart reaching 6 m in height. The raid of the Czech prince Bretislav I, who plundered the region in 1038, marked the end of the gord's prominence.

fot. Miron Bogacki

1939

fol. Tomasz Blyskosz

Westerplatte

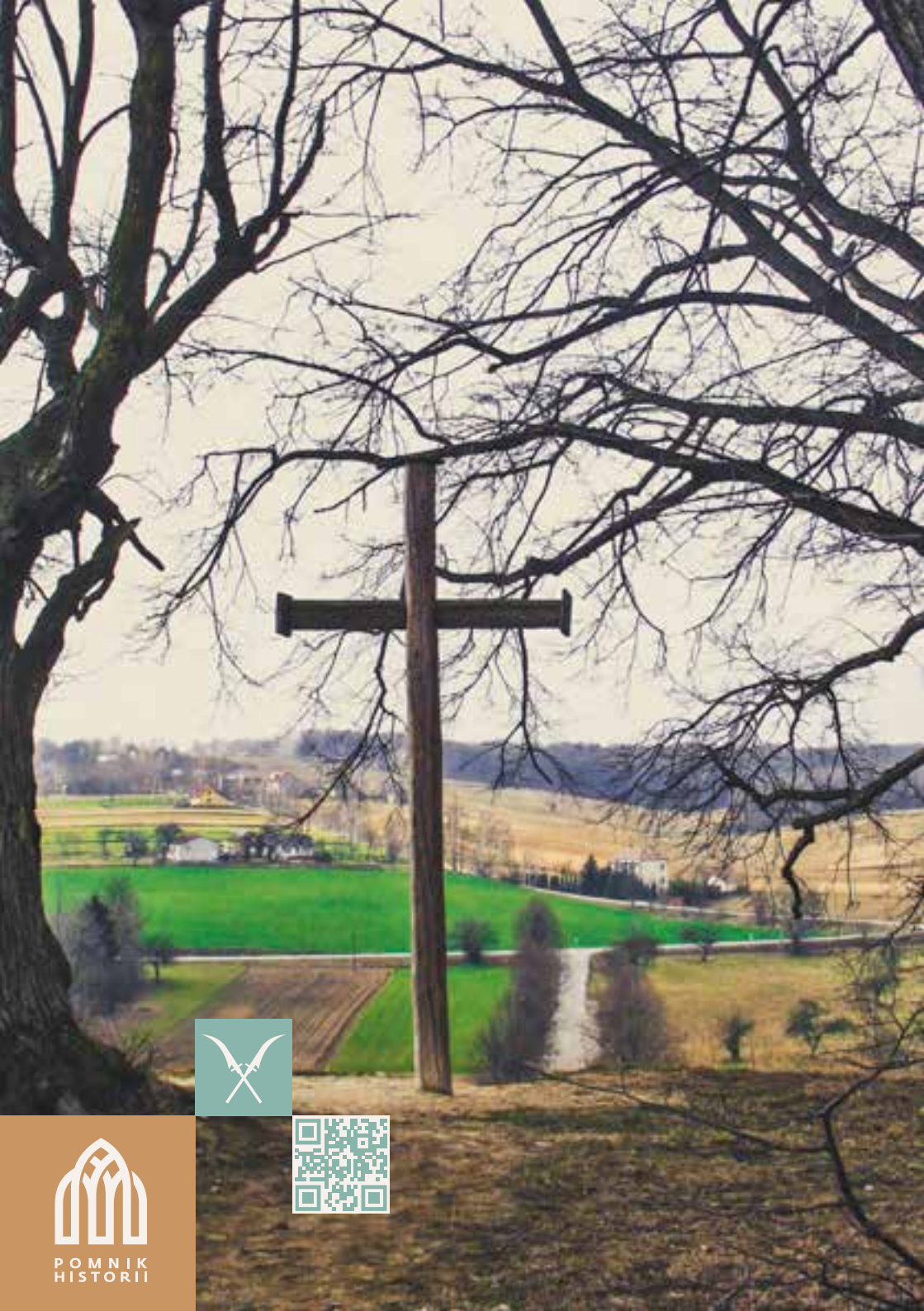
Pole Bitwy na Westerplatte
The Westerplatte battlefield

Westerplatte (Przylądek Zachodni), półwysep u wejścia do gdańskiego portu, to symbol rozpoczęcia II wojny światowej. 1 września 1939 roku o godz. 4.45 przybyły do Wolnego Miasta Gdańska pod pretekstem „wizyty kurtuazyjnej” niemiecki pancernik „Schleswig-Holstein” otworzył ogień w kierunku Westerplatte. Dla złamania oporu 182 polskich obrońców pod dowództwem majora Henryka Sucharskiego, Niemcy rzucili do walki ok. 3,4 tys. żołnierzy, wspieranych ogniem artylerii okrętowej i nabrzeżnej oraz nalotami samolotów szturmowych. Mimo ponad 20-krotnej przewagi wroga, odcięci od reszty polskiej armii obrońcy aż 7 dni stawiali opór nieprzyjacielowi.

Westerplatte (Western Cape), a peninsula at the entrance to the Gdańsk port, is a symbol of the outbreak of the second world war. On 1st September 1939, the “Schleswig-Holstein” battleship, which visited Gdańsk with a “courtly visit,” opened fire towards Westerplatte. To break the resistance of 182 Polish defenders under the command of Major Henryk Sucharski, the Germans sent 3,400 soldiers supported with ship and land artillery, as well as raids by attack aircraft. Despite being outnumbered by over 20 to one, the Polish crew, cut off from the rest of the Polish army, resisted the siege for 7 days.

fol. Tomasz Blyskosz

fot. Andrzej Siwek

Racławice

Teren historycznej Bitwy Racławickiej
Site of the historical Battle of Racławice

4 kwietnia 1794 roku na polach pod Racławicami doszło do jednej z najślawniejszych bitew insurekcji kościuszkowskiej. Zwycięstwo pod Racławicami było ostatnim militarnym sukcesem Rzeczypospolitej Obojga Narodów, które jednak nie przyniosło spodziewanych efektów w postaci wyzwolenia spod rosyjskiego jarzma. W zbiorowej świadomości Polaków zapisało się jako symbol odwagi i solidarności narodu, a także zaangażowania chłopów w walkę. Daje temu świadectwo m.in. słynna Panorama Racławicka, będąca dziełem wybitnych polskich malarzy. Obecnie obraz można oglądać we Wrocławiu.

On 4 April 1794, one of the most famous battles of the Kościuszko uprising took place in the fields near the village of Racławice. Polish victory was the last military success of the Republic of Both Nations – the Polish-Lithuanian Commonwealth. Although it did not bring freedom from the Russian occupation (the result of Second Partition of Poland), it was remembered in the collective consciousness of Poles as a symbol of the nation's courage and solidarity, as well as the peasantry's involvement in combat. The battle is portrayed in the famous Panorama of Racławice, the work of famous Polish painters, which can be seen in Wrocław.

fot. Paweł Kobek

Gdańsk

Miasto w zasięgu obwarowań XVII w.
A city within 17th century walls

Gdańsk, jedno z najważniejszych miast handlowych Europy, prawa miejskie otrzymał ok. 1236 roku, a w 1454 został – na swą prośbę – włączony w granice Polski. Przywileje podatkowe oraz ścisła więź z dorzeczem Wisły, uczyniły miasto spichlerzem Europy. Kręgosłupem historycznego Gdańska jest tzw. Miasto Głównie, ciągnące się wzdłuż osi wytyczonej przez ulicę Długą przechodzącą w Długi Targ, na którym od 1615 roku można podziwiać posąg Neptuna. W panoramie miasta wybijają się gotycki kościół Mariacki, największy na świecie kościół ceglany. Nad Motławą zachował się Wielki Żuraw – unikalne, pochodzące z XV w. połączenie bramy, wieży i portowego dźwigu.

Gdańsk, one of the most important trade cities of Europe, received city rights around 1236 and in 1454, it was incorporated into Poland at the city's own request. Tax privileges and close links to the watershed of the Vistula river made it the granary of Europe. The so-called Main City is the backbone of historical Gdańsk. It stretches along the axis of Długa street, which leads into the Long Market with Neptune's Fountain from 1615. The Gothic St. Mary's Church, the biggest brick church in the world, dominates the city's panorama. The Crane gate – a unique 15th century combination of a gate, a tower and a harbor crane – is located by the Mottawa river.

fot. Paweł Kobek

fot. Piotr Sekuła

Kazimierz Dolny

Najstarsze wzmianki o mieście pochodzą wprawdzie z XII wieku, ale jego rozkwit przypadł na pierwszą połowę XVII stulecia. Handel wiślan przynosił mieszkańcom ogromne zyski, stąd też reprezentacyjne kamienice, które podziwiać można na rynku i przy ul. Senatorskiej, z bogato dekorowanymi fasadami oraz fantazyjnymi attykami. Źródło fortun – okazałe murowane spichrze – można wciąż zobaczyć na skraju miasta. Położony na wzgórzu kościół farny, niegdyś gotycki, został przekształcony w stylu tzw. lubelskiego renesansu. Kazimierz zastygł i do dziś trwa w swej urzekającej postaci.

The oldest mentions of the town date back to the 12th century, but it thrived in the first half of the 17th century. River trade brought enormous profits to townsmen who built elegant townhouses with decorative facades and fancy attics. Those can be admired in the town square and along Senatorska street. The source of wealth – impressive brick granaries – can still be seen on the outskirts. On the hill overlooking the town is the parish church, originally Gothic, later rebuilt in the style of the so-called Lublin renaissance. Kazimierz then froze in time and it can be seen in all its beauty until today.

fot. P. Maciuk

POMNIK
HISTORII

fot. Piotr Sekuła

Chełmno

Stare Miasto
The Old Town

Chełmno, o którym wzmianki pojawiają się w kronikach już w roku 1065, od XIII w. było własnością Krzyżaków. Na podstawie przywileju lokacyjnego z 1233 roku, który przyznał miastu osobowość prawną, a mieszkańcom samorząd administracyjny, sądowy i skarbowy, sformułowano tzw. prawo chełmińskie, będące wzorem dla wielu innych miast. W Chełmnie znajduje się nietypowy wzorec miary zwany „prętem chełmińskim”. Ma on długość 4,35 m. Miasto zachowało także pierścien średniowiecznych murów, 23 baszty, ale tylko jedną bramę – Grudziądzką.

From the 13th century the city, mentioned in written records as early as 1065, was owned by the Teutonic Order. In 1233, Chełmno received a foundation charter, which granted the city an established legal status and gave townspeople administrative, judicial and fiscal bodies. The charter was also the source of the so-called Chełmno Law, which was later adopted by many cities elsewhere. The city also has a special unit of measure known as the Chełmno rod, which measures 4.35 meters. Chełmno's medieval city walls have survived almost entirely, together with their 23 towers but only a single gate – the Grudziądz gate.

fot. Paweł Kobek

Wrocław

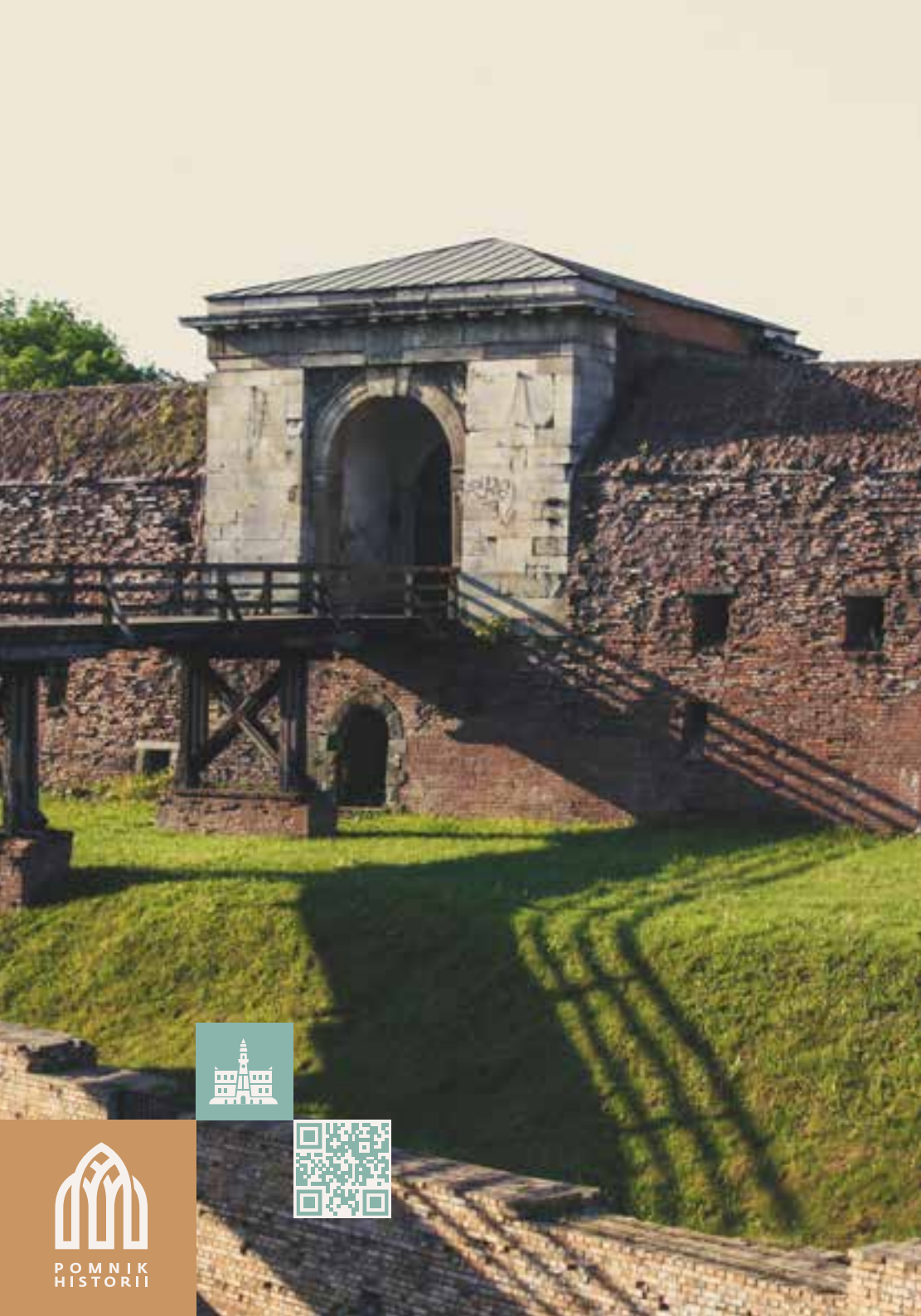
Zespół historycznego centrum
Historical city center complex

Wrocław przez wieki należał do najzamożniejszych i najpiękniejszych miast Środkowej Europy. W 1945 roku, podczas walk niemiecko-sowieckich, miasto zostało obrócone w gruzy. Zniszczono wiele świadectw jego dawnej świetności, jednak te, które pozostały, czynią z Wrocławia jedno z najatrakcyjniejszych miast w Polsce. Gotyckie kościoły, ratusz i kamienice przy rynku, okazałe gmachy uniwersyteckie i wpisana na Listę światowego dziedzictwa UNESCO Hala Stulecia, to dzieła, które warto zobaczyć na własne oczy. Urokliwym elementem centrum Wrocławia są także zielone wyspy i wysepki rozdzielone ramionami Odry.

For centuries, Wrocław was among Central Europe's wealthiest and most beautiful cities. In 1945, during fighting between Germany and the Soviet Union, the city was turned to rubble. Many examples of its former glory were destroyed, but even those which survived alone make Wrocław one of Poland's most attractive cities. Gothic churches, city hall, tenement houses around the main square, opulent university buildings and the Centennial Hall, listed as a UNESCO World Heritage Site, are all gems worth seeing. Another quaint spot in the heart of Wrocław is the green islands and islets cut by arms of the Oder river.

fot. Piotr Ostrowski

Zamość

Historyczny zespół miasta w zasięgu obwarowań XIX wieku
Historical city complex with 19th century fortifications

Budowa od podstaw prywatnego miasta to przedsięwzięcie skomplikowane i kosztowne, jednak polski magnat Jan Zamoyski mógł sobie pozwolić na realizację tak śmiałych planów. Założony w 1580 roku Zamość wzniesiony został według najlepszych wzorów epoki renesansu i stanowić miał tak zwane „città ideale”. Zaprojektowane przez Włocha B. Morando miasto regularnością zabudowy nawiązywało do miast włoskich, stąd nazwa „Padua północy”.

Building a private town from scratch was both a complicated and costly enterprise, yet Polish magnate Jan Zamoyski could afford it. Zamość was founded in 1580 and was built using the best renaissance plans in order to become a “città ideale.” Drawn up by Italian Bernardo Morando, the city’s regular structure was reminiscent of Italian cities. That is why it is often called “Padua of the North.”

fot. Piotr Sekuła

Katowice

Osiedle robotnicze Nikiszowiec
Nikiszowiec workers' district

Katowickie osiedle powstało w latach 1908-1912 dla pracowników kopalni „Giesche”, a nazwę wzięło od szybu „Nickisch”. Z czasem stało się jedną z ikon industrializacji, perłą w koronie Górnego Śląska. Pierwszy blok mieszkalny oddano do użytku w 1911 roku. Łącznie powstało ok. 1000 mieszkań, a także zaplecze socjalno-usługowe: park ludowy (4,4 ha), budynek administracyjny, dom noclegowy i gospoda, posterunek policji, sklepy, pralnia i szkoła z mieszkaniami dla nauczycieli. Osiedle połączone było z kopalnią za pomocą kolejki wąskotorowej Balkan.

The Nikiszowiec district of Katowice was built between 1908 and 1912 for workers from the local “Giesche” coal mine. It was named after the mine’s “Nickisch” shaft. Over time it became an icon of industrialization, a jewel in the crown of Upper Silesia. The district’s first residential block was put into use in 1911. A total of 1000 apartments were built, as well as social and commercial facilities: a park (4.4 hectares), an administrative building, a hostel, a tavern, a police station, shops, a laundry, and a school with housing for teachers. The district was connected to the mine via a narrow-gauge railway.

fot. Paweł Kobek

Łódź

Wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego
A multicultural landscape of an industrial city

Niewiele miast przeżyło tak burzliwy rozwój jak Łódź, która pod koniec XIX wieku stała się centrum przemysłu włókienniczego. Napływać w te rejony zaczęli tkacze ze Śląska, Wielkopolski i Niemiec. Wśród przybyszów był m.in. Saksończyk Ludwik Geyer, „ojciec” nowoczesnego tkactwa w rejonie Łodzi. W 1823 roku rozpoczęto zabudowę tzw. Nowego Miasta i do 1828 roku wzdłuż traktu Piotrków-Łęczycza powstała duża osada specjalizująca się w tkaninach bawełnianych i lnianych. Powstawały ogromne kompleksy fabryczne, m.in. zakłady L. Grohmana i I.K. Poznańskiego czy kompleks należący do K. Scheiblera noszący nazwę Księży Młyn.

Few cities had such a turbulent history of development as Łódź, which by the end of the 19th century had grown to become a textile industry empire. Weaving craftsmen from Silesia, Greater Poland, and Germany started arriving to the city and among them Ludwik Geyer from Saxony, the “father” of modern weaving in Łódź. In 1823, the construction of the so-called New Town began and by the end of 1828, alongside the Piotrków-Łęczycza road, a large settlement was built, which specialized in cotton and linen fabrics. Huge industrial complexes were also built, such as Grohman’s and Poznański’s factories, or the Księży Młyn complex owned by K. Scheibler.

fot. Paweł Kobek

fort.Piotr Sekuła

Sary Sącz

Zespół staromiejski wraz z klasztorem Sióstr Klarysek
Old town complex with the Poor Clares monastery

Sary Sącz, miasteczko położone w widłach Dunajca i Popradu, było w średniowieczu jednym z najważniejszych grodów Małopolski. Św. Kinga ufundowała tu w 1280 roku klasztor franciszkański: męski i żeński. Najcenniejszym zabytkiem starosądeckiego klasztoru jest ambona z tzw. drzewem Jessego. Starosądeckie klasztory przez wieki pełniły także misję cywilizacyjną i kulturową. Badacz literatury polskiej, Aleksander Brückner wskazuje, że to właśnie tu powstała słynna pieśń rycerstwa polskiego „Bogurodzica”, do dziś pozostająca jedną z najważniejszych polskich pieśni.

Sary Sącz, located between the Dunajec and Poprad rivers, was in medieval times one of the most important cities in Lesser Poland. In 1280, St. Kinga funded Franciscan monasteries for men and women here. The most valuable relic in the monastery is a pulpit with the so-called Jesse tree. The monasteries in Sary Sącz for centuries drove the development of civilization and culture. Polish literature scholar Aleksander Brückner points to the fact that the famous hymn of Polish knights, “Bogurodzica”, which is also Poland’s oldest, was composed here.

fot. archiwum NID

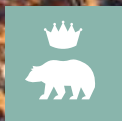
Przemyśl

Zespół staromiejski
Old town complex

Stary gród na pograniczu polsko-ruskim wiele razy przechodził z rąk do rąk, by wreszcie w 1340 roku znaleźć się na stałe w granicach Polski. Przemyśl był ośrodkiem handlu i siedzibą starostów. Na wzgórzu zamkowym przetrwał renesansowy zamek oraz fundamenty romańskiego palatium i rotundy z X–XI wieku. Wśród zabytków wyróżnia się gotycka bazylika katedralna z XV wieku. Ozdobą miasta są także kamienice w pierzei południowej i wschodniej rynku, pochodzące z XVI–XIX wieku oraz stojąca na rynku fontanna z niedźwiedziami, znajdującymi się w herbie Przemyśla od ponad 700 lat.

The old town, which laid on the border between Poland and Russia, frequently changed owners. In 1340, it was finally incorporated into Poland. Przemyśl was a trade hub and a seat of mayors. On the castle hill, a renaissance castle was preserved, as well as foundations of a Romanesque monastery and rotund from between the 10th and 11th centuries. Other historical monuments worth mentioning are the 15th-century-Gothic Cathedral of Przemyśl, tenements from between the 16th and 19th centuries in the southern and eastern parts of the town square as well as the square's Bear Fountain. The bear is a symbol of the city, as well as the main element of its 700-year-old coat of arms.

fot. Piotr Michalski

fot. Szymon Pawlak

Kielce

Dawny pałac biskupów i katedra
Old Bishops' palace and a cathedral

Od końca XI wieku, Kielce były własnością biskupów krakowskich, którzy w 1364 roku nadali osadzie prawa miejskie. Najefektowniejszym zabytkiem Kielc jest wczesnobarokowy pałac, zbudowany dla Jana Zadzika w latach 1637–1641. Kielecka rezydencja jest właściwie jedyną, jaka przetrwała od pierwszej połowy XVII wieku bez istotnych przeróbek. Niezwykle cenny jest również wczesnobarokowy kościół katedralny z lat 1632–1635 z bogatym wyposażeniem barokowym. Tam umieszczono wzory miar długości: na tablicy ufundowanej przez prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego w 1782 roku, można odnaleźć nie tylko wzorce łokcia królewskiego, stopy angielskiej czy francuskiej, lecz także alfabet.

From the end of the 11th century, Kielce belonged to the bishops of Cracow, who granted municipal rights to the settlement. The early Baroque palace built for Jan Zadzik in 1637–1641 is the most spectacular historical monument in town. The residence in Kielce is the only one remaining without any significant modifications since the first half of the 17th century. The early Baroque cathedral church from 1632–1635 with rich Baroque interiors is also exceptionally valuable. Standards of measurement can be found there: the tablet, funded by the Primate Michał Jerzy Poniatowski in 1782, shows not only the standards of the Royal ell, English and French foot but also the alphabet.

fot. Piotr Sekuła

Łańcut

Zespół zamkowo-parkowy
Castle and park complex

Zamek w Łańcutu początkowo funkcjonował jako palazzo in fortezza – rezydencja o charakterze obronnym. W 1745 roku posiadłość przeszła w ręce marszałka wielkiego koronnego Stanisława Lubomirskiego, który wraz z żoną – Izabelą z Czartoryskich, zmienił charakter całego założenia na pałac, otoczony angielskim ogrodem z oranżerią, storczykarnią i romantycznym zameczkiem. Ponownie przebudowywany na przełomie XIX i XX wieku, wraz z bogatą kolekcją sztuki, broni i rzemiosła artystycznego, wciąż przyciąga tysiące turystów z całego świata.

Before 1745, the Łańcut castle used to be a palazzo in fortezza – a fortified palace. In 1745, Stanisław Lubomirski, a Polish nobleman, became the owner of the building. Together with his wife, Izabela, he transformed the castle into a palatial residence surrounded by an English garden with an orangery, an orchid house, and a folly. Rebuilt again at the turn of the 19th and 20th centuries, with a rich art, weaponry and artistic handicrafts collection, the castle attracts thousands of tourists from around the world.

fol. Anna Dyszkanl

Koszuty

Zespół dworsko-parkowy
A manor park complex

Dwór w Koszutach wzniesiono pod koniec XVIII wieku dla Józefa Zabłockiego. Budynek wzorowano na wcześniejszym, tradycyjnym budownictwie dworskim. Pobudowano go na planie prostokąta, z narożnymi alkierzami, które nawiązywały do baszt warownych zamków, charakterystycznymi dla polskich dworów szlacheckich od I. połowy XVI wieku. Dwór był parterowy, z mieszkalnym poddaszem; nakryto go tzw. dachem polskim w części głównej, natomiast alkierze zwieńczono kopułastymi hełmami. Obecnie we dworze, otoczonym niewielkim parkiem, mieści się Muzeum Ziemi Średzkiej.

The manor in Koszuty was built at the end of the 18th century for Józef Zabłocki. The building was based on an earlier, traditional manor style. The manor was built on a rectangular plan, with corner alcoves referring to castle towers, which were characteristic for manors of Polish nobility since the first half of the 16th century. The one-story manor had a habitable attic; in the central part it was covered with the so-called Polish roof, while the alcoves were topped with domes. Currently the manor, surrounded by a park, houses the Museum of the Land of Środa Wielkopolska.

fol. ze zbiorów Muzeum Ziemi Średzkiej – Dwór w Koszutach

Kórnik

Zespół zamkowo-parkowy wraz z kościołem parafialnym – nekropolią właścicieli
Castle and park complex together with parish church – owners' necropolis

Historia kórnickiego pałacu sięga średniowiecza, ale obecny kształt zawdzięcza on kolekcjonerowi sztuki Tytusowi Działyńskiemu, który zamówił projekt nowej siedziby u słynnego architekta Karla Friedricha Schinkla. W latach 1845–1860, na wysepce otoczonej szeroką fosą, wzniesiono rezydencję w duchu romantycznego gotyku angielskiego. Przewidziano w niej miejsce na obszerną bibliotekę i prywatne muzeum. Wokół zamku rozciąga się imponujące arboretum (49 hektarów, 4 tysiące gatunków drzew i krzewów), kształtowane do roku 1830. Kórnik jest jedyną w Wielkopolsce w pełni zachowaną rezydencją magnacką. Nieco ekscentryczna pisownia nazwy została wymyślona przez Działyńskiego, który chciał uniknąć jej germanizacji.

The history of the Kórnik castle goes back to medieval times, but it owes its present shape to Tytus Działyński. Działyński, an art collector, commissioned the castle's design from a famous architect by the name of Karl Friedrich Schinkel. In 1845–1860, the castle was remodeled in a Romantic English Gothic style and stood on an island surrounded by a wide moat. The refurbished residence also included a private museum and a library. The castle is surrounded by an impressive arboretum (49 hectares, 4000 species of trees and shrubs) that was established in 1830. Kórnik is the only magnate mansion in Greater Poland that was preserved entirely intact. The quirky name with a spelling mistake was Działyński's idea in an effort to avoid Germanization (translation of Polish place names into German).

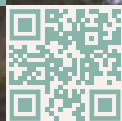
fol. Dariusz Bógdał

Nieborów i Arkadia

Zespół pałacowo-ogrodowy i ogród sentymentalno-romantyczny
Palace-garden complex and a sentimental-romantic garden

Barokową rezydencję prymasa Michała Radziejowskiego wzniósł w latach 1690-1699 Tylman z Gameren. W XVIII wieku rezydencja kilkakrotnie zmieniała właścicieli. W roku 1774 wojewoda wileński Michał Hieronim Radziwiłł odkupił pałac od Michała Kazimierza Ogińskiego. W nieborowskich wnętrzach Radziwiłłowie zgromadzili galerię malarstwa, gabinet rycin, zbiór numizmatów oraz obszerną bibliotekę, a pałac stał się ważnym ośrodkiem kultury. Wielką wartość ma także jego wyposażenie: meble, tkaniny, szkło i ceramika, pochodzące z najlepszych manufaktur europejskich. 40-hektarowe ogrody wokół pałacu łączą się z romantyczno-sentymentalnym parkiem Arkadia.

The Baroque residence of Michał Radziejowski was built in 1690-1699 by Tylman of Gameren. In the 18th century, the residence had several owners. In 1774, Michał Hieronim Radziwiłł bought the palace from Michał Kazimierz Ogiński. In the palace, the Radziwiłłs collected a gallery of paintings, a study of prints, a numismatic collection, and an extensive library; the palace became an important center of culture. Elements of interior design are also of great value: furniture, textiles, glass, and ceramics coming from the best European producers. The 40-hectare palace garden connects to a Romantic sentimental Arkadia park.

fot. Sławomir Sołoducho

Lidzbark Warmiński

Zamek biskupów warmińskich
Castle of bishops of Warmia

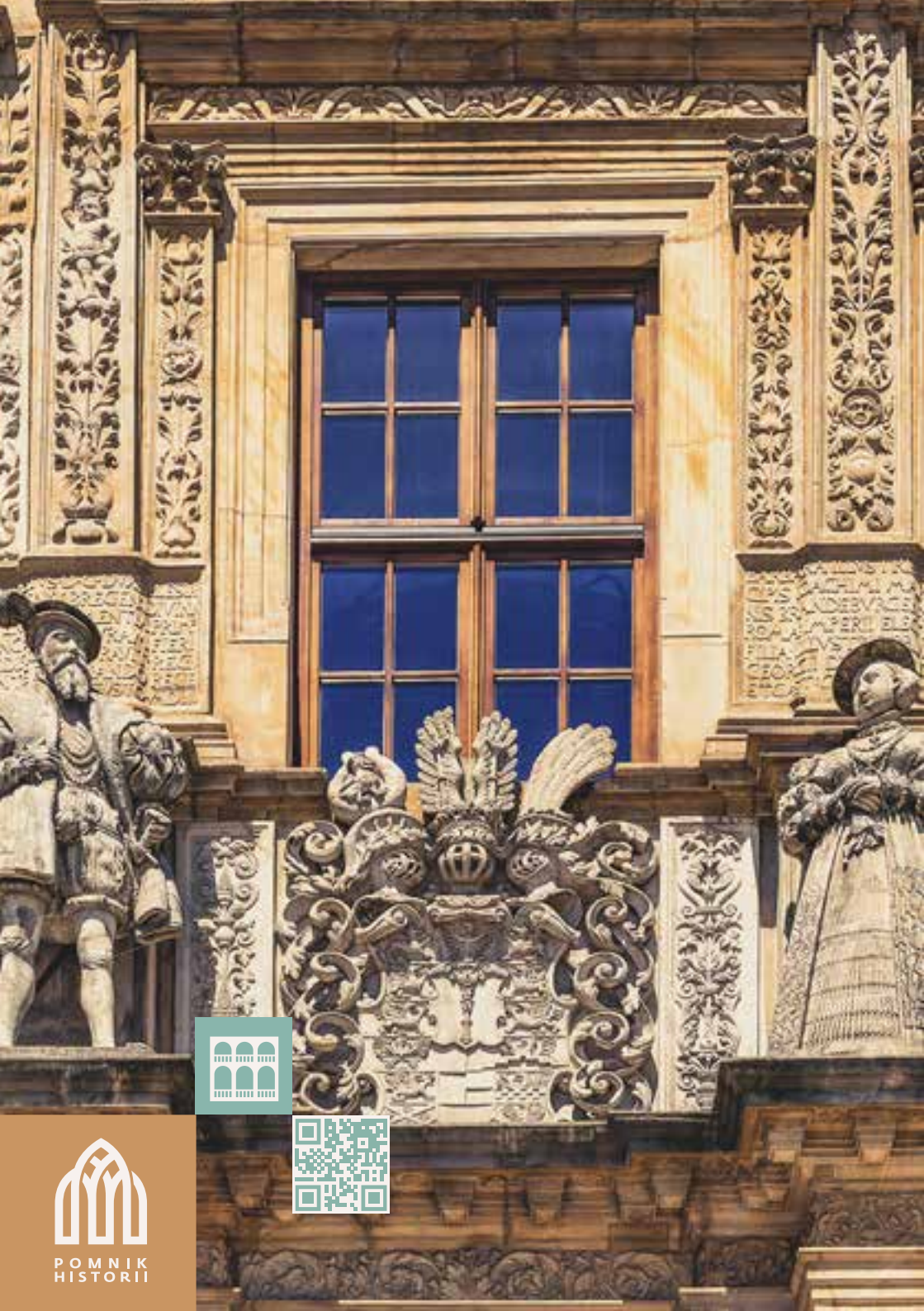
Lidzbark Warmiński, w dawnej Rzeczypospolitej zwany Heilsberkiem, to stolica Warmii. W XIV wieku Krzyżacy zbudowali tu zamek, będący w latach 1350–1795 rezydencją biskupów warmińskich. Budowla, z zewnątrz surowa, wewnątrz zaskakuje różnorodnością form. Wykonanie malowideł w wielkim refektarzu i prywatnej jadalni zlecił Ignacy Krasicki, ostatni przed rozbiorami polski zwierzchnik Warmii. Dzięki niemu Lidzbark stał się ośrodkiem kulturalnym i naukowym. Efektownym śladem po architektonicznej działalności biskupa Krasickiego jest także oranżeria.

Lidzbark Warmiński, called Heilsberk in the old days, is the capital of Warmia. In the 14th century, the Teutonic Order built a castle here, which in 1350–1795 served as a residence for bishops of Warmia. The building, crude on the outside, surprises visitors with its exuberant interiors. Frescoes in the castle's great refectory and private dining room were commissioned by Poland's last pre-partitioning bishop of Warmia, Ignacy Krasicki. Thanks to him, Lidzbark grew to become a center of culture and science. Another example of bishop Krasicki's architectural ventures is an orangery.

fot. Radosław Niemczynowicz

fot. Paweł Uchorzak

Brzeg

Zamek Piastów Śląskich z renesansową bramą i kaplicą zamkową pod wezwaniem św. Jadwigi – nekropolią Piastów
Castle of the Silesian Piasts with a renaissance gate and St. Jadwiga castle chapel – the necropolis of Piast

Przebudowę gotyckiego zamku Piastów Śląskich na renesansowy pałac rozpoczął książę Fryderyk II w 1541 roku. Od roku 1547 kontynuował ją Jerzy II, któremu rezydencja zawdzięcza swą okazałość, wychwalaną przez podróżników i kronikarzy. Ozdobą gmachu jest budynek bramny, którego fasadę zdobią naturalnej wielkości posągi fundatora i jego żony Barbary oraz figury giermków podtrzymujących tarcze herbowe. Motyw łuku triumfalnego wpisano w portal bramy, prowadzącej na arkadowy dziedziniec. Zamkowa kaplica pw. św. Jadwigi jest największą nekropolią Piastów Śląskich – spoczęło w niej 43 przedstawicieli linii legnicko-brzeskiej.

The process of rebuilding the Gothic castle of Silesian Piasts into a Renaissance palace was started by Prince Frederick II in 1541. From 1547, it was continued by George II, to whom the residence owes its grandeur, acclaimed by travelers and chroniclers. The gate building with a façade decorated with natural size effigies of the founder and his wife Barbara, accompanied by the figures of squires, holding shields with coats of arms, adorns the residence. The portal of the gate, which leads to the arcaded yard, has a motif of the arch of triumph. The historical chapel of St. Jadwiga is the biggest necropolis of the Silesian Piasts with 43 representatives of the Legnica-Brzeg line buried here.

fot. Piotr Sekuła

Janów Podlaski

Stadnina koni
Stud farm

W 1817 roku wniosek w sprawie utworzenia rządowego stada koni zaaprobował car Aleksander I, przekazując na ten cel dawny majątek biskupi w Janowie Podlaskim. Pierwsza partia koni (wybrana m.in. ze stadnin carskich) dotarła tam w grudniu 1817 roku. Kolejne, pozyskane m.in. ze słynnych hodowli Rzewuskich i Sanguszków, lokowano już w folwarku Wygoda, który został połączony z miastem reprezentacyjną aleją biegnącą po grobli. W latach czterdziestych XIX wieku wymurowano stajnie Czołową i Zegarową oraz usypiano wały przeciwpowodziowe. Następnie powstała stajnia dla ogierów czołowych i „matek stadnych” oraz klasycystyczny Lazaret Koński. Ważnym uzupełnieniem była zieleń towarzysząca wybiegom: park, aleje, szpalery.

Between the 14th and 17th centuries in Poland, the Tatar settlements were mainly concentrated in the Grand Duchy of Lithuania, where small, wooden mosques were built with separate praying chambers for men and women (with separate entrances as well). In 1679, Tatar people settled in Bohoniki under a privilege granted by King Jan Sobieski. The mosque in its present shape was built in the late 19th century and it replaced an older mosque, which was built at the turn of the 17th and 18th centuries. Another exceptional characteristic of Tatar settlements is Muslim cemeteries, called mizars. A unique aspect of Muslim graves is their two tombstones, made from crude stone. Podlasie's mosques and mizars are proof of the co-existence of cultures and their mutual interaction.

fot. Piotr Sekuła

fort. P. Furman

Grudziądz

Zespół zabytkowych spichlerzy wraz
z panoramą od strony Wisły
Complex of historical granaries with
a panorama from the Vistula

Największą atrakcją Grudziądza jest zespół dawnych spichlerzy. Ich budowę rozpoczęto w latach 1346–1365; rychło ciąg spichlerzy zastąpił istniejący od strony Wisły ceglany mur obronny. Spichlerze straciły znaczenie w XIX wieku, kiedy z powodu obniżenia lustra wody i przesunięcia się koryta Wisły, Grudziądz przestał być miastem portowym. Do dzisiaj zachował się zespół 26 budynków, zlokalizowanych pomiędzy Wzgórzem Zamkowym a Bramą Wodną. Ich ściana od strony rzeki sięga nawet 25 m wysokości. Spichlerze zachowały drewniane konstrukcje wewnętrzne i belkowane stropy.

A complex of old granaries is Grudziądz's biggest tourist attraction. The construction started in 1346–1365; and soon a line of granaries replaced the brick defense wall, which secured the city from the side of the Vistula River. Granaries lost their importance in the 19th century, when due to a low water level in the river and a shift of the riverbed, Grudziądz stopped being a port city. 26 buildings, located between the Castle Hill and the Water Gate, have been preserved until this day. Their walls from the side of the river reach up to 25 m, and their wooden interior construction and wood beam ceilings have also been preserved.

fort. Piotr Sekula

fot. Piotr Sekuła

Bohoniki i Kruszyniany

Meczety i mizary
Mosques and mizars

W XIV–XVII wieku osadnictwo Tatarów w Rzeczypospolitej skupiało się głównie na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wznoszono tam niewielkie drewniane meczety, z salą modlitwy podzieloną na części dla mężczyzn i kobiet (z osobnymi wejściami). W Bohonikach Tatarzy osiedli w 1679 roku, na mocy przywileju króla Jana Sobieskiego. Obecny meczet, zbudowany w miejscu wcześniejszego, z przełomu XVII i XVIII wieku, pochodzi z drugiej połowy XIX wieku. Charakterystyczne są również tatarskie cmentarze (tzw. mizary) z surowymi, dwukamiennymi nagrobkami. Meczety i mizary na Podlasiu są świadectwem współistnienia kultur, ich wzajemnego przenikania się i oddziaływania na siebie.

Between the 14th and 17th centuries in Poland, the Tatar settlements were mainly concentrated in the Grand Duchy of Lithuania, where small, wooden mosques were built with separate praying chambers for men and women (with separate entrances as well). In 1679, Tatar people settled in Bohoniki under a privilege granted by King Jan Sobieski. The mosque in its present shape was built in the late 19th century and it replaced an older mosque, which was built at the turn of the 17th and 18th centuries. Another exceptional characteristic of Tatar settlements is Muslim cemeteries, called mizars. A unique aspect of Muslim graves is their two tombstones, made from crude stone. Podlasie's mosques and mizars are proof of the co-existence of cultures and their mutual interaction.

fot. Piotr Sekuła

fot. Piotr Ostrowski

Jawor

Kościół ewangelicko-augsburski pod wezwaniem Ducha Świętego, zwany Kościołem Pokoju
Evangelical Church of Peace

Barokowy Kościół Pokoju w Jaworze wzniesiono w latach 1654–1655. Szachulcowy budynek świątyni w Jaworze o konstrukcji ryglowej osadzono na ceglanej podmurówce, zaś w dużej nawie piętrzą się cztery kondygnacje empor. Kościół zbudowano na mocy pokoju westfalskiego. Ewangelicy otrzymywali wówczas od Habsburgów zgodę jedynie na wznoszenie świątyń z nietrwałego budulca, pozbawionych dzwonic, znajdujących się poza miastem, ale ustawionych w zasięgu strzału armatniego od murów miejskich.

The Baroque Church of Peace in Jawor was built in 1654–1655. The timber-framed building was constructed on a brick foundation, with four-story galleries in the nave. The church was constructed as a result of the Peace of Westphalia. The local Protestants were then granted permission from the Habsburgs to build their temples only from perishable materials, without bell towers, outside the city limit but within the firing range of cannon from the city walls.

fot. Krzysztof Czarortyński

Świdnica

Katedra pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa
i Męczennika i św. Wacława Męczennika
Cathedral of St. Stanisław, the Bishop and Martyr,
and St. Wacław the Martyr

Katedra w Świdnicy została zbudowana z inicjatywy księcia Bolka II Małego. Ta późnogotycka dominanta miasta świadczy o jego dobrobycie. W XIV wieku Świdnica była jednym z dwóch najważniejszych ośrodków gospodarczych i kulturowych na Śląsku. Świątynia należy do największych gotyckich budowli sakralnych w Europie. W trójnawowej katedrze uwagę zwraca ogromne okno od strony zachodniej, które ma wielkość boiska do siatkówki. Wnętrze kościoła nosi ślady przebudowy w stylu barokowym, którą przeprowadzili po 1660 roku jezuiti. Wcześniej, w latach 1561–1629, katedrę użytkowali ewangelicy.

The Świdnica church was founded by Prince Bolko II the Small. This late-Gothic, dominant feature of the city's landscape is proof of its prosperity. In the 14th century, Świdnica was one of the two biggest economic and cultural centers in Silesia. The city's temple is one of Europe's biggest Gothic churches. The three-nave construction boasts a window the size of a volleyball court on its western wall. The church also bears signs of a Baroque redesign, which was carried out by Jesuits after 1660. Before that, from 1561 to 1629, the Świdnica church was owned by Protestants.

fot. Anna Hanaka

fot. Piotr Sekuła

Legnickie Pole

Pobenedyktyński zespół klasztorny
Post-benedictine monastic complex

Na Legnickim Polu w XIV wieku powstał murowany kościół, w którym dziś znajduje się muzeum. Później osiedli tu benedyktyni i przez lata podtrzymywali pamięć o słynnej bitwie z armią mongolską z 1241 roku. W latach 1727–1731, benedyktyni wzniesli kościół św. Jadwigi, jedną z pereł późnego baroku śląskiego. Fasada ozdobiona jest rzeźbami nawiązującymi do bitwy pod Legnicą. Syn patronki kościoła, Henryk II Pobożny, został przedstawiony z matką na obrazie w ołtarzu głównym. Uwagę przyciągają także pełne iluzjonistycznych efektów malowidła ścienne, które dzięki złudzeniu optycznemu wydają się trójwymiarowe.

In the 14th century, a brick church (today – a museum) was built in Legnickie Pole. The temple was then inhabited by Benedictines, who for many years preserved the historical memory of the famous 1241 battle fought with the Mongol army. In 1727–1731, Benedictines constructed the church of St. Hedwig, which is one of the pearls of Silesian Baroque. The façade is adorned with sculptures linked to the Battle of Legnica. Henry II the Pious, the son of the church's founder, was portrayed with his mother on a painting, which decorates the main altar. Another eye-catching element is the illusionistic wall frescoes, which use optical illusion to create three-dimensional space.

fot. Krzysztof Czartoryski

fot. Anna Hanaka

Kępno

Kościół pod wezwaniem Nawiedzenia
Najświętszej Maryi Panny
Church of the Visitation
of the Blessed Virgin Mary

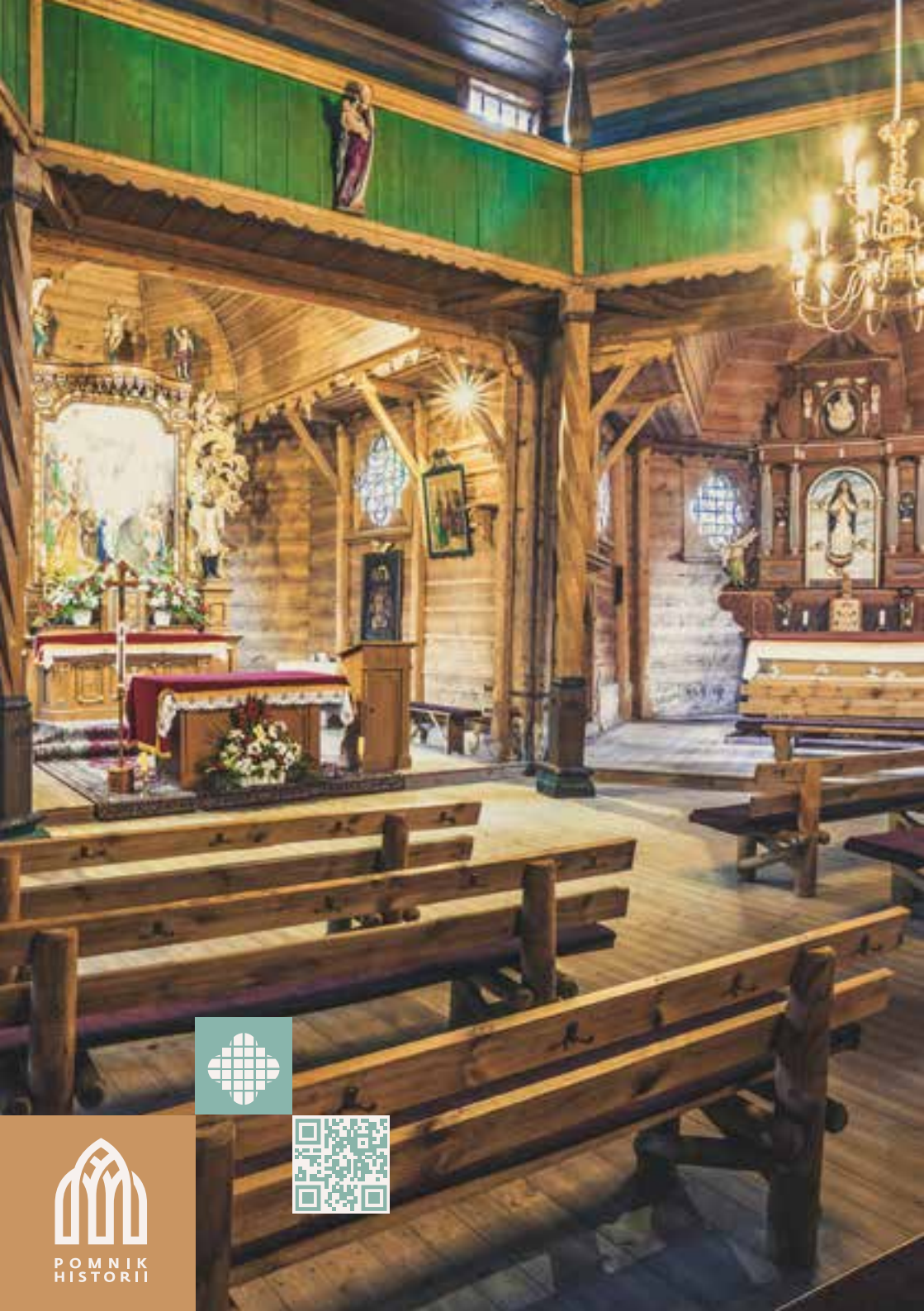
Ten skromny kościół jest niezwykle cennym skarbem – drewnianą, gotycką strukturą wiejskiej świątyni katolickiej łączy z typowymi rozwiązaniami luteranizmu. O średniowiecznej metryce budowli przypomina ołtarz z ok. 1400 roku. Zaskakujące jest także jego wnętrze, które przetrwało bez szwanku od XVII wieku. W architekturze kościoła wkomponowano 117 malowideł opatrzonych komentarzami. Bogactwo zaprezentowanych za ich pomocą tematów stanowi kompendium wiedzy o teologii luteranckiej.

This modest church is a real treasure – it blends the wooden, Gothic structure of a rural, Catholic temple with elements typical for Lutheranism. The medieval character of the building is underlined by the altar, made around the year 1400. The interior of the church is surprisingly well preserved and has stayed untouched since the 17th century. The temple also boasts a set of 117 paintings with inscriptions, incorporated into the architecture of the building. The wealth of themes that those paintings portray makes up a compendium of knowledge on the Lutheran religious thought.

fot. Anna Hanaka

fot. Mirosław Dedyk

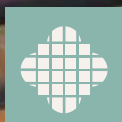
Olesno

Kościół odpustowy pod wezwaniem św. Anny
Pilgrimage church of St. Anne

Kościół odpustowy pw. św. Anny w Oleśnie to jedna z najciekawszych świątyń drewnianych, a także jeden z najstarszych ośrodków kultu swej patronki. Składa się z otoczonego podcieniami, pierwotnego kościoła z 1518 roku i dobudowanej później kaplicy na planie gwiazdystym. Tworzy ją pięć kaplic o ostrych zamknięciach otaczających sześciobok – szósty odcinek to łącznik z gotycką nawą. Unikatowy plan, interpretowany jako pięciopłatkowa róża, kojarzono z dawną nazwą miejscowości – Rosenberg. Dla humanistów róża oznaczała rytmiczne następstwo czasu, czyli Wieczność. Pismo Święte uznaje ją natomiast za znak Wiecznej Mądrości.

The Olesno Pilgrimage Church of St. Anne is among the most interesting wooden temples, as well as one of the oldest centers of the cult of its patron. The complex consists of a church surrounded by arcades, which was built in 1518, and a chapel in the shape of a star, which was erected later. The building, constructed on a hexagonal plan, features five chapels and a passage connecting it to the Gothic nave. The unique design, interpreted as a five-petal rose, was usually associated with the city's former name – Rosenberg. For humanists, the rose is a symbol of time's consequent nature and eternity. The Bible, on the other hand, refers to the rose as a sign of eternal wisdom.

fot. Paweł Uchoreczak

fot. Piotr Sekuła

Trzebnica

Zespół dawnego opactwa cysterek
Former Cistercian nun monastery

Pierwszy na Śląsku klasztor żeński powstał w 1202 roku z inicjatywy św. Jadwigi. Późnoromański kościół wzniesiono w latach 1203–1240. W 1269 roku dobudowano kaplicę św. Jadwigi, najstarszy na Śląsku przykład gotyku. Wnętrze przebudowano w drugiej połowie XVII wieku w stylu barokowym. Uwagę zwraca cykl obrazów z warsztatu M.L. Willmanna, przedstawiający Legendę św. Jadwigi. Okazały grobowiec świętej wystawiono w 1680 roku. W kościele znajdują się również jej relikwie.

Silesia's first female monastery was founded in 1202 thanks to St. Hedwig. The late Romanesque church was erected in 1203–1240. In 1269, a chapel was added, which is the oldest example of Gothic architecture in Silesia. The interior was redesigned during the Baroque period in the late 17th century. An important element of the décor is a set of paintings depicting the Legend of St. Hedwig by M.L. Willmann. In 1680, an impressive tomb was built for the saint. The church also houses her relics.

fot. Szymon Pawlak

Święty Krzyż

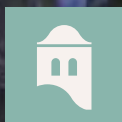
Pobenedyktynski zespół klasztorny oraz przedchrześcijańskie obwałowania kamienne na Łysej Górze

Former Benedictine monastery complex and pre-Christian stone ramparts on Łysa Góra

Łysa Góra od VIII do X wieku była jednym z największych ośrodków kultu pogańskiego. Obrzędy odbywały się tu jeszcze w XII wieku – aby położyć im kres, Bolesław Krzywousty założył tu górski klasztor benedyktynów. Opactwo zaczęto nazywać klasztorem Świętego Krzyża po tym, gdy w 1306 roku książę Władysław Łokietek przekazał tysogórskim benedyktynom relikwie drzewa Krzyża Świętego. Stało się ono miejscem pielgrzymek, m.in. króla Władysława Jagiełły, a pod względem liczby pątników ustępowało tylko Jasnej Górze. Z tutejszej biblioteki pochodzą „Kazania świętokrzyskie”, najstarszy, czternastowieczny rękopiśmienny zabytek artystycznej prozy polskiej. W 1819 roku klasztor na Świętym Krzyżu uległ kasacji; budynki zamieniono na najcięższe więzienie Królestwa Polskiego. Od 1936 roku świątynia stała się kościołem klasztornym Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej.

Between the 8th and 10th centuries, Łysa Góra was one of the biggest centers of a pagan cult. In the 12th century, rituals were still held here. To stop that, King Bolesław Wrymouth founded a Benedictine monastery here. In 1306, King Władysław the Elbow-high gave the monastery the relics of the tree from which the True Cross was built, and thus the complex was after that referred to as the Święty Krzyż (Holy Cross) monastery. The place grew to become second to only Jasna Góra in terms of sheer numbers of pilgrims, and those included, among others, King Władysław Jagiełło. A seminal piece of Poland's literary history, “Kazania świętokrzyskie” (“The Holy Cross Sermons”), was found in the monastery's library. The sermons, dating back to the 14th century, are said to be the oldest example of artistic prose ever recorded in the Polish language. In 1819, after the dissolution of the Święty Krzyż monastery, the complex became Poland's toughest prison. In 1936, Missionary Oblates of Mary Immaculate became the keepers of the temple.

fot. Małusz Czuba

fot. Piotr Sekuła

Sulejów

Zespół opactwa cystersów
Cistercian abbey complex

Opactwo w Podklasztorze koło Sulejowa ufundowane zostało w latach 1176–1177 przez Kazimierza Sprawiedliwego. Do naszych czasów zachował się trójnawowy kościół klasztorny pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny i św. Tomasza Kantuarijskiego. To ciekawy przykład okresu przejściowego między stylem późnoromańskim, który widać w detalach architektonicznych, takich jak rzeźbione głowice kolumn, a stylem wczesnego gotyku, którego znakiem rozpoznawczym jest sklepienie krzyżowo-żebrowe. Opactwo otaczają późnogotyckie obwarowania z sześcioma basztami, Bramą Krakowską oraz arsenałem. Dopełnieniem całości są zabudowania gospodarcze.

The abbey, located in Podklasztorze near Sulejów, was founded in 1176–1177 by Casimir the Just. The original, three-nave church of Virgin Mary and St. Thomas Becket has survived to this day. The design of the basilica is an interesting example of a transitory moment between late Romanesque and early Gothic periods, which shows in Romanesque architectural details, such as sculpted column heads, and in cross-rib vaulting, which is characteristic of the early Gothic. The abbey is surrounded by late Gothic fortifications with six towers, the Kraków Gate and an arsenal, with utility buildings completing the complex.

fot. Paweł Kobek

fot. Michał Czacharowski

Kwidzyn

Zespół katedralno-zamkowy
Cathedral-castle complex

W latach 1285-1587 Kwidzyn i górujący nad doliną Wisły gotycki zespół zamkowo-katedralny były siedzibą kapituły biskupstwa pomezańskiego. Katedra, dziś kościół parafialny św. Jana Ewangelisty, jest trójnawową świątynią o charakterze obronnym. W nawie uwagę zwraca gotyckie sklepienie gwiaździste z bogato dekorowanymi wspornikami. Zamek wzniesiono w latach 1322-1347. Ze średniowiecznego układu przetrwała tak zwana Wieża Studzienna. Budowla zwraca uwagę wielkim danskerem (gdaniskiem), wysuniętym daleko poza obręb murów i połączonym z główną bryłą zamku gankiem wspartym na wysokich arkadach.

In the years 1285-1587, Kwidzyn and the gothic castle-cathedral complex towering over the Vistula Valley was the seat of the Bishopric of Pomerania. The cathedral, which is now the church of St John the Evangelist, is a three-nave temple of a defensive character. A gothic, starry vault with richly decorated cantilevers can be admired in one of the naves. The castle was built in 1322-1347. The so-called Well Tower is the relic of the original medieval structure. The most characteristic feature of the complex is an enormous dansker that reaches far beyond the walls and is connected to the main body of the castle with a gallery supported on tall arcades.

fot. Piotr Sekuła

Pułtusk

Kolegiata pod wezwaniem Zwiastowania
Najświętszej Marii Panny
Collegiate church of the Annunciation of the Blessed
Virgin Mary

Pułtusk położony jest na wyspie znajdującej się pomiędzy odnogami Narwi. W 1806 roku na przedpolach miasta cesarz Napoleon I stoczył bitwę z armią carską – stąd nazwa „Pułtusk” widnieje na paryskim Łuku Triumfalnym. Najcenniejszym zabytkiem sakralnym jest gotycko-renesansowa kolegiata Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny. Dobudowana w latach 1554 kaplica grobowa fundatora świątyni, biskupa płockiego Pawła Giżyckiego, powtarza wzór kaplicy Zygmuntońskiej na Wawelu. Nawę nakrywa kolebkowe sklepienie, dekorowane sztukaterią i malowanym ornamentem roślinnym. Po pożarze w 1613 roku kolegiatę przebudowano, a wyposażenie wnętrza pochodzi z XVIII wieku (m.in. monumentalne epitafia rodziny Załuskich oraz ambona w kształcie łodzi).

Pułtusk is located between the arms of the Narew River. In 1806, Emperor Napoleon I fought the Tsarist army near Pułtusk, and that is why the name of the city is inscribed on the Arc de Triomphe in Paris. Pułtusk's most valuable religious monument is the Gothic-Renaissance collegiate church of the Annunciation of the Blessed Virgin Mary. In 1553–54, a tomb chapel for the college's founder, a bishop from Płock by the name of Paweł Giżycki, was added to the complex. The building is designed to reproduce the tomb chapel of King Sigismund I the Old, located at the Wawel Royal Castle in Kraków. The nave is closed with a barrel vault ceiling, decorated with stuccoes and floral ornaments. The church was rebuilt after it was gutted by fire in 1613 and in the 18th century it was fitted with a new interior, which includes monumental epitaphs of the Załuski family and a boat-shaped pulpit.

fot. Paweł Kobek

fot. Tomasz Blyskosz

Pelplin

Zespół pocystersko-katedralny
Post-Cistercian cathedral complex

Pelplińskie opactwo to największy klasztor cystersów na Pomorzu. Wśród ceglanych, gotyckich budowli sakralnych w Polsce, jego katedra wielkością ustępuje jedynie kościołowi Najświętszej Marii Panny w Gdańsku. Historia opactwa sięga drugiej połowy XIII wieku, gdy Mestwin II podarował cystersom wieś Pelplin, w której przed 1320 rokiem zbudowali kościół. Z gotyckiego wystroju zachował się m.in. bogato zdobiony portal północny i zdobne stalle dębowe, jedno z największych w Europie. Monumentalny, barokowy ołtarz główny składa się z sześciu kondygnacji, które razem tworzą konstrukcję sięgającą 25 metrów. W 1823 roku, gdy skasowano zakon cysterski, kościół uczyniono katedrą diecezji chełmińskiej.

The Pelplin Abbey is the biggest Cistercian monastery in Pomerania. From all the brick Gothic religious buildings in Poland, it is second in size only to the St Mary's Church in Gdańsk. The history of the abbey dates back to the second half of the 13th century when Mestwin II bestowed the village Pelplin on Cistercians, who built a church here before 1320. From the original Gothic interiors there remained i.a. the richly decorated northern portal and one of Europe's biggest ornamented oak choir stalls. The monumental Baroque main altar consists of six levels, which together reach up to 25 meters. When the Cistercian order was dissolved in 1823, the church became the cathedral of the diocese of Chełmno.

fot. Maciej Rymkiewicz

fot. Piotr Sekuła

Święta Lipka

Sanktuarium pielgrzymkowe
Pilgrimage sanctuary

Barokowa świątynia w Świętej Lipce nazywana jest często „Częstochową Północy”. Za sprawą słynącego z łask obrazu Matki Bożej Świętolipskiej, Bazylika Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny to miejsce szczególne dla wszystkich chrześcijan. Aby go podziwiać, sanktuarium odwiedzają pielgrzymi katolicy, protestanci i prawosławni. Atrakcją są wykonane w Królewcu barokowe organy z ruchomą sceną Zwiastowania. W Świętej Lipce przez długie lata działała szkoła muzyczna – jej znanym wychowankiem był Feliks Nowowiejski, autor muzyki do pieśni „Rota”.

The Baroque temple of Święta Lipka is often called the “Częstochowa of the North”, referring to most important sanctuary in Poland. Thanks to the painting of Our Lady of Święta Lipka, which is known for its grace, the Basilica of the Visitation of the Blessed Virgin Mary is a place that is special for all Christians. The sanctuary is frequented by Catholic, Protestant and Orthodox pilgrims. Another exceptional feature of the temple is its Baroque organ, with a moving scene of the Annunciation. Święta Lipka also housed a music school for many years. One of the school's graduates is Feliks Nowowiejski, who is famous for writing the music for a well-known Polish poem “Rota” (“The Oath”) by Maria Konopnicka.

fot. Paweł Kobek

fot. Anna Jabłońska

Ląd nad Wartą

Zespół dawnego opactwa cysterskiego
The complex of the former Cistercian Abbey

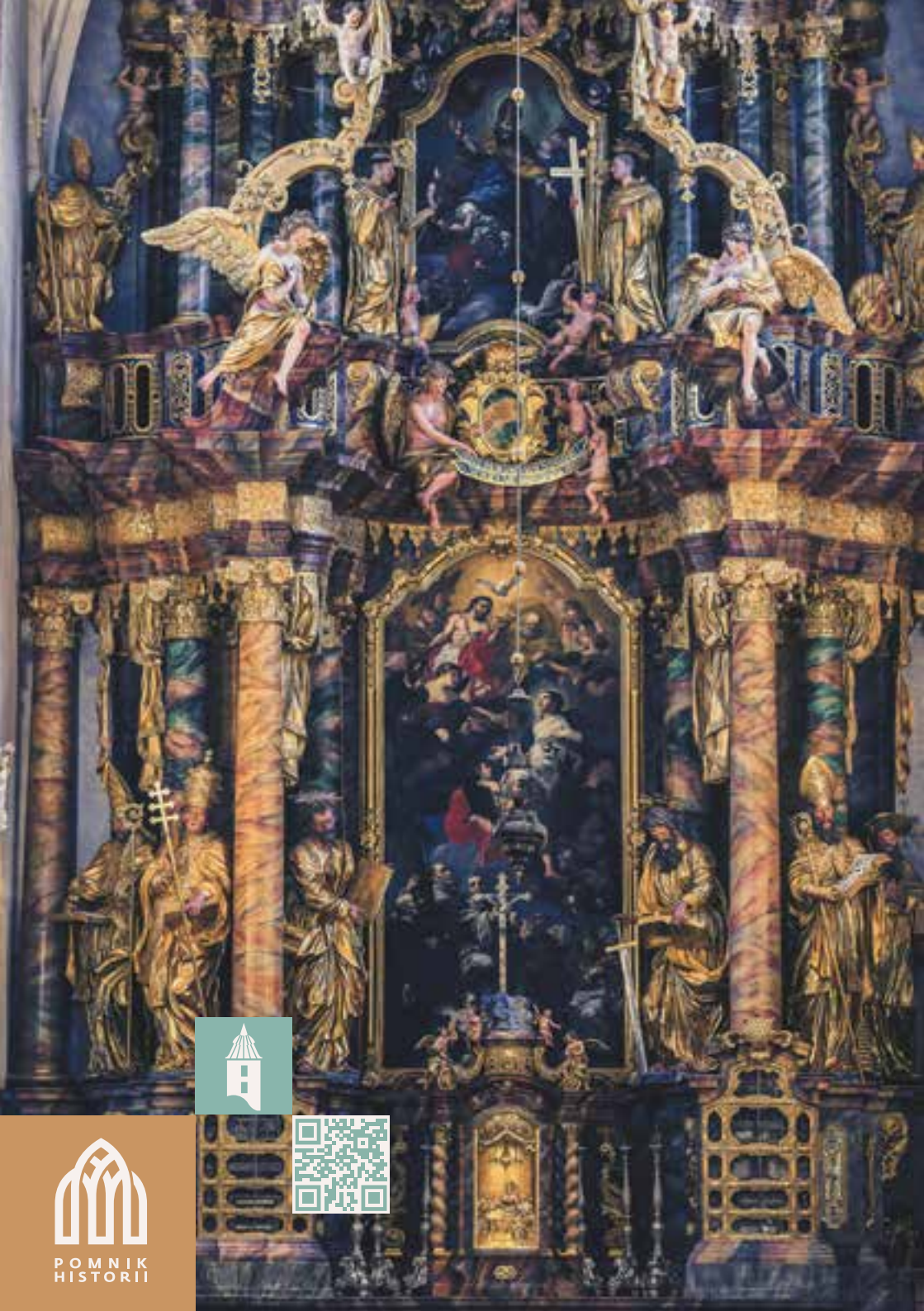
Ląd nad Wartą, jako siedziba Mieszka III Starego, był niegdyś jednym z ważniejszych punktów na mapie Wielkopolski. W 1145 roku władca sprowadził tu cystersów z Altenbergu, których opactwo jest jednym z najstarszych klasztorów na ziemiach polskich. Obecne rozplanowanie pochodzi z II połowy XIV wieku. Zespół pocysterski stanowi romański kościół Najświętszej Maryi Panny i św. Mikołaja, który przebudowano w stylu barokowym oraz gotyko-barokowy klasztor. Kościelne malowidła ścienne sprzed 1375 roku o tematyce heraldycznej są jednym z cenniejszych zabytków sztuki średniowiecznej i źródłem wiedzy o kulturze dworskiej. Przetrwały też gotyckie krużganki klasztoru z drugiej połowy XIV wieku.

Ląd on the Warta, the seat of Mieszko III the Old, was once one of the most important points on the map of the Greater Poland region. In 1145, the ruler located Cistercians from Altenberg here; their abbey is one of the oldest monasteries in the territory of Poland. The current arrangement comes from the second half of the 14th century. The post-Cistercian complex consists of the Roman church of St. Mary and St. Nicholas, rebuilt in the Baroque style, and a Gothic-Baroque monastery. The church wall paintings depicting heraldic motifs, dating to before 1375, are among the most valuable relics of medieval art; they also provide an insight into the court culture of the era. Original Gothic monastery arcades from the second half of the 14th century survived as well.

fot. Anna Jabłońska

fot. ze zbiorów Zielonogórsko-Gorzowskiego
Seminarium Duchownego w Gościkowo-Paradyżu

Gościkowo-Paradyż

Pocysterski zespół klasztorny
Post-Cistercian monastery complex

W 1230 roku wojewoda poznański Mikołaj Bronisz ufundował cysterski klasztor w osadzie Gościkowo. Siedzibę zakonu nazwano Paradisus Matris Dei (Raj Matki Bożej), co przerodziło się w polską nazwę Paradyż. Z klasztorem związanych było wiele wybitnych postaci, takich jak teolog i filozof Jakub z Paradyża. Kościół Najświętszej Maryi Panny i św. Marcina wzniesiono pod koniec XIII wieku, wtedy także powstały zabudowania klasztorne, zgrupowane wokół kwadratowego ogrodu ze studnią. Po pożarze w 1722 roku zespół przebudowano w stylu barokowym. Obecnie na terenie klasztoru funkcjonuje seminarium duchowne oraz muzeum.

In 1230, Mikołaj Bronisz, the governor of Poznań, funded the Cistercian monastery in Gościkowo. The complex was dubbed Paradisus Matris Dei (The Paradise of the Mother of God), from which the Polish name of Paradyż evolved. Plenty of exceptional people were connected with the monastery, such as a theologian and philosopher by the name of Jacob of Paradyż. The town's church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary and St. Martin the Bishop was built in the late 13th century. That was also the time when other monastic buildings were constructed, all structured around a rectangular garden with a well. After being destroyed by fire in 1722, the complex was rebuilt in the Baroque style. Currently, the compound houses a theological seminary and a museum.

fot. Gorek Restauro

fort. Włodzimierz Skalik

Częstochowa – Jasna Góra

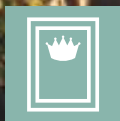
Zespół klasztoru o.o. paulinów

Complex of a Pauline monastery

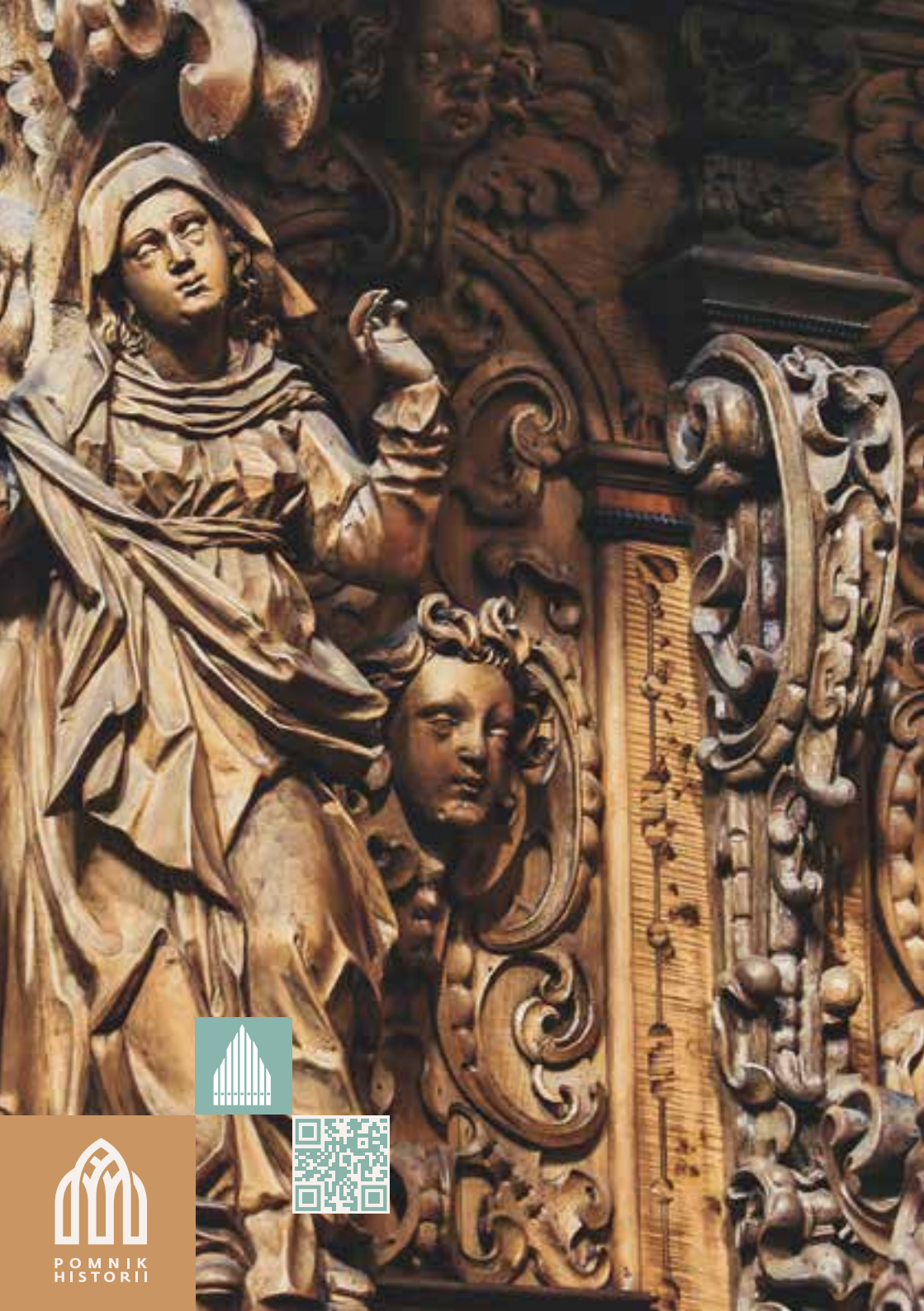
Zespół klasztoru na Jasnej Górze jest najważniejszym sanktuarium maryjnym w Polsce. Tradycja pielgrzymowania do Częstochowy sięga początków istnienia klasztoru paulinów, czyli II połowy XIV wieku. Mnichom sprowadzonym aż z Węgier w 1382 roku, książę Władysław II Opolczyk podarował wzgórze opodal Częstochowy, a także wizerunek Matki Bożej. Paulini zbudowali pierwsze gotyckie zabudowania wzorowane na macierzystym konwencie św. Wawrzyńca pod Budą. Kościół rozbudowano około 1463 roku, by pomieścić pielgrzymów; powstała wówczas także kaplica Cudownego Obrazu. Reagując na zagrożenie wojny, w 1624 roku rozpoczęto budowę umocnień. W 1655 roku twierdza wytrzymała sześciotygodniowe oblężenie szwedzkie, co sprawiło, że Jasną Górę zaczęto uznawać za symbol narodowy.

The monastery complex in Jasna Góra is Poland's single most important sanctuary of St. Mary. The tradition of pilgrimages to Częstochowa dates back to the beginnings of the Pauline monastery in the second half of the 14th century. Prince Vladislaus II of Opole granted the monks, introduced from Hungary, a hill near Częstochowa and a painting of Madonna. The Paulines erected the first Gothic buildings modeled after their home convent of St. Lawrence near Buda. The church was extended around 1463 to cater to incoming pilgrims; the chapel of the Miraculous Painting was built at that time as well. In 1624, in the face of the coming war, the construction of fortifications began. In 1655, the fortress survived a six-week Swedish siege – since then Jasna Góra has been treated as a national symbol.

fort. Piotr Sekula

fol.Piotr Sekuła

Leżajsk

Zespół klasztoru o.o. bernardynów
Bernardine monastery complex

Manierystyczno-barokowy zespół klasztoru jest jednym z najwybitniejszych przykładów architektury sakralnej na Podkarpaciu. Jego historia sięga lat 1618–1628, gdy wybudowano kościół Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w miejscu, w którym według tradycji doszło do religijnego objawienia. Barokowe wnętrza olśniewa przepychem dekoracji. Pielgrzymi podążają do kaplicy Matki Boskiej, w której znajduje się obraz Matki Zbawiciela. Podziw budzą także słynne leżajskie organy, wykonane u schyłku XVIII wieku – instrument o 74 rejestrach i 5894 piszczałkach.

The Mannerist-Baroque monastery complex is one of Subcarpathia's finest examples of religious architecture. Its history goes back to 1618–1628 when the church of the Annunciation of the Blessed Virgin Mary was built where the miracle had reportedly taken place. The Baroque interior shines with opulent décor. Pilgrims flock to the chapel of the Mother of God, where a painting of her is located. Another highlight of the basilica is its organ, which boasts 74 stops and 5894 pipes and was built in the late 18th century.

fol. Paweł Kobek

fot. Piotr Sekuła

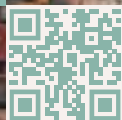
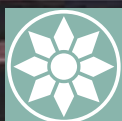
Kołbacz

Założenie dawnego klasztoru cystersów, późniejszej letniej rezydencji książąt pomorskich i domeny państwowej

Former Cistercian monastery remade into a summer residence of Pomeranian princes

Leżące na południe od Szczecina opactwo cysterskie w Kołbaczu było jednym z najważniejszych na Pomorzu. Mnichów sprowadził tu w 1173 roku z Danii kasztelan Warcisław Gryfita. Wybudowany dzięki jego staraniom kościół zamieniono z czasem na spichlerz, natomiast wzniesiony w 1534 roku klasztor przebudowano na rezydencję książąt szczecińskich. Charakterystycznymi budowlami są także Dom Opata oraz Dom Konwersów, które oglądać można do dziś.

The Cistercian abbey in Kołbacz, located south of Szczecin, was in its time one of the most important abbeys in Pomerania. In 1173, Wartislaw I the Griffin, Duke of Pomerania, located monks from Denmark here. The church built thanks to his effort was later turned into a granary, and the monastery, which was built in 1534, was remodeled into a summer residence of the princes of Szczecin. The characteristic Abbot House and the House of Converts survived to this day and are open to tourists.

fol. Michał Achel

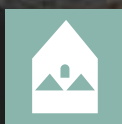
Strzelno

Zespół dawnego klasztoru Norbertanek
Former Norbertine monastery complex

Zespół dawnego klasztoru Norbertanek w Strzelnie jest jednym z najciekawszych tego typu obiektów romańskich w Polsce. Najcenniejszymi zabytkami są dwa, ulokowane na wzgórzu św. Wojciecha, wczesnomańskie kościoły z XII wieku. W poklasztornej kościele Świętej Trójcy w 1946 roku odkryto kolumny romańskie, z rzeźbionymi postaciami uosabiającymi ludzkie wady i cnoty. W roku 1953 w zamurowanym dawnym wejściu odnaleziono wspinały romański tympanon.

The complex of the former Norbertine monastery in Strzelno is one of the most interesting Romanesque compounds of its type in Poland. The complex's most valuable historical monuments are two early-Romanesque churches from the 12th century, located on the hill of St. Wojciech. In 1946, in the Holy Trinity Church, Romanesque columns were discovered with sculpted depictions of human virtues and vices. In 1953, a beautiful Romanesque tympanum was discovered over an entrance that was previously bricked up.

fol. Anna Hanaka

fot. Andrzej Siwek

Tyniec

Zespół opactwa benedyktynów
Benedictine abbey complex

Na wyniosłej wapiennej skale, w zakolu Wisły, stoi warowne opactwo benedyktynów, z dwuwieżowym kościołem świętych Piotra i Pawła, zespołem budynków i nieregularnym obrysem obronnych murów. Dzięki szczodrości monarchów i dobroczyńców, opactwo benedyktyńskie w Tyńcu stało się jednym z najbogatszych w Rzeczypospolitej. Benedyktyni znani są z tego, że sami dbają o miejsce modlitwy, pracy i zamieszkania. Dziś mieszkający tu mnisi prowadzą dom gościnny, a także oprowadzają turystów po zabytkowych przestrzeniach.

On the top of towering limestone rock, in a bend of the Vistula river, there stands a fortified Benedictine abbey, with a two-tower church of Sts. Peter and Paul, a complex of buildings, as well as irregularly shaped defense walls. Thanks to the generosity of rulers and sponsors, it became one of the wealthiest abbeys in Poland. Benedictines are known for taking care of their place of prayer, work and residence by themselves. Today, the monks run a guesthouse and guide tourists through historical interiors.

fot. Anna Hanaka

fot. Anna Hanaka

Włocławek

Katedra pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny
Cathedral of St. Mary of the Assumption

Najcenniejszym zabytkiem Włocławka – stolicy Kujaw – jest gotycki kościół katedralny z XIV wieku. Okna katedry, w XIX wieku przebudowanej w stylu neogotyckim, wypełnione są wielobarwnymi witrażami autorstwa krakowskiego malarza Józefa Mehoffera. W katedralnej kaplicy św. Barbary podziwiać można natomiast oryginalne witraże z ok. 1360 roku. Bajecznie kolorowe wnętrze budowli zdobią także neogotyckie polichromie.

The most valuable historical monument of Włocławek – which is the capital of Kuyavia – is a Gothic cathedral from the 14th century. The windows of the temple, which underwent a neo-Gothic redesign in the 19th century, are fitted with multicolored stained glass made by a painter from Kraków by the name of Józef Mehoffer. In the cathedral chapel of St. Barbara, original stained glass windows from 1360 can be admired. The wonderfully colorful interior of the church is complemented with neo-Gothic polychromies.

fot. Anna Hanaka

PATRONAT HONOROWY
PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ
POLSKIEJ ANDRZEJA DUDY

HONORARY PATRONAGE
OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC
OF POLAND MR. ANDRZEJ DUDA

Organizator wystawy / Organiser:

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego**

Organizator wystawy / Organiser:

niepodległa

Mecenas wystawy / Patron:

Współorganizator / Co-organiser:

Porty Lotnicze

Partner merytoryczny / Partner:

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND